

bir insana hayat vermeyi bütün insanlığa hayat verme mesabesinde görmüştür (el-Mâide 5/32). Buna göre organ nakli açısından müslümanla gayri müslim, dindar ile fâsik ayırımı yapılması doğru değildir. Ayrıca doğruya hidâyet eden de eceli takdir eden de Allah'tır. Sorumlulukta herkesin kendi hür iradesi esastır. Bu sebeple müslüman veya dindar olmayana organ vermenin onun günah işlemesine yardımcı olmak veya ömrünü uzatmak şeklinde değerlendirilmesi İslâm'ın bu konudaki esasları ile bağdaşmaz.

Çağdaş İslâm âlimlerinin birçoğunun yanında fetva kuruluşları da ölüden organ nakline cevaz vermiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 3 Mart 1980 tarih ve 396/13 sayılı kararı, Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Fetva Kurulu'nun 24 Aralık 1979 tarih ve 132/79 sayılı, 14 Eylül 1981 tarih ve 87/81 sayılı kararları, Dünya İslâm Birliği Fıkıh Akademisi'nin 19-28 Ocak 1985 tarihinde Mekke'de düzenlenen sekizinci dönem toplantısında alınan kararlar İslâm Konferansı Teşkilâtı İslâm Fıkıh Akademisi'nin 11 Şubat 1988 tarih ve 4/1 sayılı kararı bu yöndeki fetvalara örnek olarak zikredilebilir. Bu kurullar ve fıkıh âlimleri ölüden diriye organ naklinin câiz olabilmesi için şu şartların bulunması gerektiğini belirtirler: 1. Organ naklinde zaruretin bulunması; 2. Konunun uzmanlarında hastanın bu tedaviyle iyileşeceğine dair güçlü bir kanaatin oluşmuş bulunması; 3. Ölümünden önce kendisinin veya ölümünden sonra mirasçılarının onayının alınmış olması; 4. Tıbbî ve hukukî ölümün kesinleşmiş olması; 5. Organın bir ücret ve menfaat karşılığında verilmemiş olması; 6. Alıcının da buna razı olması.

Diriden diriye organ naklinin hükmüne gelince bazı çağdaş İslâm âlimleri ve fetva kurulları belli şartlarla buna da cevaz vermişlerdir. Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Fetva Kurulu'nun yukarıda geçen kararı, İslâm Konferansı Teşkilâtı İslâm Fıkıh Akademisi'nin yukarıda geçen kararı ile 20 Mart 1990 tarih ve 6/5-8 sayılı kararı, Dünya İslâm Birliği Fıkıh Akademisi'nin yukarıda geçen kararı bu fetvalar arasında yer alır. Bunun cevazı için ileri sürülen şartlar ise şunlardır: 1. Zaruretin bulunması; 2. Vericinin izin ve rızasının bulunması; 3. Organın alınmasının vericinin hayatını riske sokmayacak ve sağlığını bozmayacak olması ve bu durumun tıbbî raporla belgelendirilmesi; 4. Konunun uzmanlarında operasyon ve tedavinin başarılı olacağına dair güçlü bir kanaat

oluşmuş bulunması; 5. Yeterli tıbbî ve teknik şartların bulunması; 6. Organ vermenin ücret veya belli bir menfaat karşılığı olmaması.

Öte yandan kişiye kendi vücudundan organ veya doku nakli meselesi önemli tereddütlere yol açmamış, İslâm Konferansı Teşkilâtı İslâm Fıkıh Akademisi'nin 11 Şubat 1988 tarih ve 4/1 sayılı kararında sağladığı yarar getireceği zarardan fazla olmak, biyolojik veya psikolojik açıdan kişiyi sıkıntıya sokan bir kusur veya rahatsızlığın giderilmesi amacına yönelik bulunmak şartıyla bu tür tıbbî operasyonların câiz olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık aynı kararda, kişinin hayatına son veren veya vücudun temel fonksiyonlarından birini tamamen sona erdiren organ yahut organların alınması yoluyla diriden diriye organ naklinin câiz olmadığı vurgulanmıştır.

Tıbbî gelişmelerle birlikte ortaya çıkan sorunlardan biri de ceninden organ ve doku nakli konusudur. Gelişimini tamamlamadan önce düşmesi veya doğduktan sonra kısa süre içerisinde hayatını yitirmesi durumunda ceninin organlarından yararlanılması meselesi ceninin hayatı ve hukukî statüsü hakkındaki görüşlerle yakından ilgilidir. Ceninin ana karnındaki gelişme safhalarıyla ilgili modern bilimin sunduğu bilgiler hayatın başlangıcıyla ilgili geleneksel ahlâkî, felsefî ve kültürel anlayışları etkilemiş, özellikle hamileliğin on-onbirinci haftasında ceninde beyin oluşumunun büyük oranda tamamlanıp beyin organizma üzerindeki merkezî faaliyetinin başladığını gösteren yeni bulgular cenine ruh üflenmesiyle ilgili hadislerin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır (bk. CENİN). İslâm Konferansı Teşkilâtı Fıkıh Akademisi 20-23 Ocak 1990 tarihinde Cidde'de düzenlenen altıncı dönem toplantısında bu meseleyi ele almış ve 56/5/6 ve 58/7/6 sayılı kararlarında organ nakli amacıyla ceninin annenin karnından alınması veya düşük yapılmasının hamileliğin hiçbir safhasında meşrû olmadığını, ancak ceninin ölümünden emin olunduğunda annenin hayatını kurtarma maksadıyla yapılan kürtaj durumunda ceninin organlarından yararlanılabileceğini belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʾ, "Cenâ'iz", 45; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 60; Şâfiî, el-Üm, I, 46; Muvaḥḥakuddîn İbn Kudâme, el-Muḡnî (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1990, III, 484; XIII, 338; Zekerîyyâ b. Muhammed el-Kazvîni, 'Acâ'ibü'l-maḥlûkât, Beyrut, ts. (Dârü's-şarkî'l-Arabî), s. 342; Hattâb, Mevâhibü'l-celîl, Beyrut 1398, I, 121; Şirbînî, Muḡnî'l-muḥtâc, I, 190-191; IV, 307; el-Fetâvâ'l-Hindîyye, Bey-

rut 1980, V, 254; Muhammed b. Ahmed ed-De-sûkî, Ḥâşiye 'ale's-Şerḥ'il-kebir, Kahire 1328 → Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 116; M. Burhâneddîn es-Senbehî, Kaḏâyâ fıkhiyye mu'âşıra, Dimaşk 1988, s. 61-72; Hayreddin Karaman, İslâmın Işığında Günün Meseleleri, İstanbul 1988, I, 245; II, 559; Abdülaziz Beki, İslâm Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli, Kayseri 1993; Reşit Haylamaz, İslâm Hukukuna Göre Organ ve Doku Nakli, İzmir 1993; M. Saîd Ramazan el-Bûtî, Kaḏâyâ fıkhiyye mu'âşıra, Dimaşk 1994, s. 109-137; "el-Ebbâsü'l-müte'allika bi-zirâ'ati ve bey'i'l-a'zâ", er-Rû'yetü'l-İslâmiyye li-ba'zi'l-mümâresâti't-tıbbiyye, Küveyt, ts., s. 295-413; Mahmûd Ali es-Sertâvî, "Zer'u'l-a'zâ fi's-şer'ati'l-İslâmiyye", Dirâsât, XI/3, Amman 1984, s. 129-141; "Baḥşü zirâ'ati'l-a'zâ'i'l-insâniyye fi cismi'l-insân", Mecelletü'l-Mecma'i'l-fıkhi, I/1, Mekke 1987, s. 13-42; M. Ali el-Bâr, "İntifâ'u'l-insân bi-a'zâ'i cismi insânin âḥar ḥayyen ev meyyiten", Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî, IV/1, Cidde 1408/1988, s. 89-118; a.e., IV/1 (1408/1988), s. 119-510; a.e., VI/3 (1410/1990), s. 1739-2147; Mehmet Şener, "İslâm Hukukuna Göre Organ Nakli Üzerine Bir Deneme", DÜİFD, VII (1992), s. 137-146; Ali Bardakoğlu, "Organ Nakli", İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul 1997, III, 509-513.

İRFAN İNCE

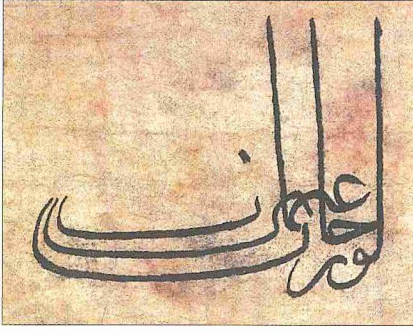
ORHAN

(ö. 763/1362)

Osmanlı padişahı
(1324-1362).

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin oğlu olup doğum tarihi tartışmalıdır. 699'da (1299) Nilüfer'le evlendiğinde "yiğit" (genç) diye anılmış olmasından hareketle bu tarihte on sekiz yaş civarında olduğu düşünülebilir. Osmanlı rivayetine göre, tutsak edilen Yarhisar tekfurunun (tekfur) kızı Nilüfer'le (Lülüfer, Rumca Ludia / çiçek) evlendirilmiş, Süleyman ve Murad bu evlilikten doğmuştur.

699'da (1299) Osman Gazi merkezini Bilecik-Yenişehir'e naklettiğinde Orhan'ı deneyimli atabey Gündüz Alp ile Karacahisar'a gönderdi. Osman Gazi'nin İznik kuşatması (701/1302) ve Dimboz (Dinboz) savaşına (702/1303) katıldığı anlaşılan Orhan, Lefke seferinde (703/1304) Germiyanlılar'ın tehdidine karşı Eskişehir-Karacahisar'da kaldı. Yanında babasının güvendiği adamları Saltuk Alp ile Köse Mihal de bulunuyordu. Osman Gazi, Lefke seferinde Sakarya üzerinden İznik'e yol veren kalelerin fethiyle uğraşırken Germiyan'dan Çavdar Tatar "Karacahisar'ın pazarına" (İllica yanında) yağma akını yapıp çekildi. Orhan yağmacıların peşine düştü, onlara Oynaşhisar'ında (bugün Çavdarhisar) yetiştirdi, yağma mallarını ellerinden aldı ve Çavdar Ta-

724 (1324) tarihli bir vakfiyede Sultan Orhan'ın tuğrası (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 10)

tar'ın oğlunu ele geçirdi. Osman Gazi bu esirle bir antlaşma yaptı ve onu babasına geri gönderdi. Daha sonra Osman, Germiyan-Çavdar saldırılarını karşılamak üzere kendisi Karacahisar'da kalmaya karar verdiğinde Orhan'ı yanına kattığı gazi alpleri Akça Koca, Konuralp, Gazi Abdurrahman ve Köse Mihal ile birlikte Sakarya'ya gönderdi (705/1305). Aşıkpaşazâde, Orhan'ın kumanda ettiği ilk seferin bu olduğunu belirtir (*Târih*, s. 108). Orhan stratejik önemi olan Karaçepüş (Katoikia), İznik önünde Karatigin, Absu (Hypsu: Geyve Boğazi'nda) kalelerini fethetti. Yenişehir'de babası yanına geldi. Bu harekâtın hedefi İznik'e gelecek yardımı keserek burayı teslim olmaya zorlamaktı; Orhan bu seferlerde askerî tecrübe kazanmış oldu. Babasının zamanındaki son seferi Adranoz Kalesi (Orhaneli) üzerinedir. Bu seferde yanında yine Köse Mihal ile Turgut Alp vardı. 723 Ramazan ayı başlarında (Eylül 1323) düzenlenmiş Asporça Hatun vakfiyesine göre o tarihte Osman hayatta idi. Orhan'ın beyliğe geliş tarihi Rebülevvel 724'tür (Mart 1324). Osman'ın ölümü de bu iki tarih arasında olmalıdır.

Orhan beyliğin başına geçince Bizans Bitinyası'nın iki büyük merkezi Bursa ve İznik üzerindeki kuşatmayı sıkılaştırdı. 726 (1326) baharında bütün kuvvetleriyle Bursa önüne gelip teslim olmasını istedi. Bursa tekfuruyla uzlaşılan teslim ahidnâmesinin maddeleri şunlardır: 1. Şehre giren Osmanlı askerleri halka zarar vermeyecek (yağma olmayacak, esir alınmayacak). 2. Gitmek isteyenler mallarıyla Osmanlı askerlerinin himayesinde şehri terkedecek. 3. Teslimde Orhan Bey'e 30.000 altın ödenecek. Bursa tekfuru şehri terkedince Aşıkpaşazâde'ye göre, "Pınarbaşı'nda Ahî Ha-

san çıktı, burç üzerinde muhkem durdu, ondan sonra müslümanlar koyuldular" (2 Cemâziyelevvel 726 / 6 Nisan 1326).

Bursa'nın düşmesi ve İznik'in kuşatma altında sıkıntıda olması, İstanbul'da Bitinya bölgesinin tamamının kaybedilmek üzere olduğu kaygısını uyandırdı. Bizans İmparatoru III. Andronikos Paleiologos, Gebze önünde Pelekanon'dan (bugün Eskihisar geçidinde) denizi geçip abluka altındaki İznik'i ve mümkün olursa Bursa'yı kurtarmaya karar verdi. Ordu başkumandanı (Grandomestikos) Yuannis Kantakuzenos'un hâtıratında (notlarla Almanca çevirisi bk. *Geschichte*, II, 22 vd.) Pelekanon savaşı bütün ayrıntılarıyla verilmiştir. Bu kaynağa göre imparator daha önce 1328'de Anadolu sahilinde Bizans'a ait Kyzikos (Kapıdağı) ve tahkimli yarımada Pegae'ya (bugün sahilde Karabiga) gitmiş ve Karesi Beyi Temirhan ile (Demirhan) bir antlaşma yapmıştır. Kantakuzenos'a göre imparator, Karesi beyini saldırıdan vazgeçirmeyi ve bağımlı duruma getirmeyi amaçlamıştı (a.g.e., II, 20). Aslında bu bir ittifak antlaşması idi. Osman Gazi zamanında 1303'te Apolyond'a kadar Bursa ovası istilâ edilmişti; 724'te (1324) Adranos Kalesi'nin fethedilmesi Karesi Beyliği'yle anlaşmazlığın kaynağı olmalıdır.

İmparator ilkin Mesothernia (Türkler'in Kocaeli'si) Valisi Kontofre'yi yanına çağırdı, sefer hakkında kendisiyle görüştü. Kontofre valiliği sırasında Kocaeli'nde Türklerle karşılaşmalarında tecrübe kazanmış, yetenekli bir askerd; Türkler'in savaş taktiğini yakından öğrenmişti. Kontofre imparatoru bu sefere teşvik etti. Osmanlı vekâyi'nâmelerinde İlayıkyla yer almayan ve çok kısa olarak Abdurrahman Gazi'nin Orhan Gazi ile beraber bir Bizans kuvvetini püskürttüğü şeklinde belirtilen Pelekanon savaşı iki aşamada gerçekleşti. Birinci aşamada Bizans imparatorunun savaş meclisinde tepelerdeki Osmanlı kuvvetlerinin düzlüğe çekilmesi ve savaşın bu düzlükte yapılması kararı alındı. Bizans komutanı eğer bunu yapamazsa o zaman savaş meydanını bırakıp dönmeyi düşünüyör, böylece daha başlangıçta tepelere yerleşen Osmanlılar stratejik üstünlük sağlamış oluyordu. Orhan Bey tepeden harp sahasını gözetliyor, Bizans ordusunu ânzalı araziye çekip orada çevirmeyi düşünüyordu. Bunun için de önemli bir kuvveti bir vadide pusuya sokmuştu. Bu klasik Osmanlı savaş taktiği idi. Savaşın ilk günü (1 Haziran 1329) Orhan Gazi, Bizans ordusunu kendine çekmek için 300 kişilik bir kuvveti üzer-

lerine gönderdi (bu ordu düzenli 2000 askerden ibaretti). Osmanlı akıncı kuvveti Bizans ordusuna yaklaştı, oklarını attı, ardından geriye doğru çekildi. Bu çekişmeden maksat Bizans ordusunu yerinden çıkarıp tepelere doğru çekmektir. Saldırı birkaç defa tekrar edildi. Başlangıçta Bizans ordusu mevzilerini bırakmadı. Orhan Bey'in kuvvetleri de tepeleri terketmedi. Fakat savaşın ikinci günü tekrarlanan akıncı saldırıları sırasında imparator bu ufak kuvveti yok etmek için harekete geçti. Bunun üzerine Orhan Bey bir kısım kuvvetlerini kardeşi Pazarlı kumandasında düzlüğe gönderdi. Bizans ordusu karşı çıktı; bu suretle akın şeklinde başlayan çarpışmalar iki tarafın büyük kuvvetlerinin katıldığı bir savaş halini aldı. İmparator okla baldırından yaralandı ve öldüğü haberi yayıldı. Bizans ordusunda panik kendini gösterdi. Panik halinde kaçan Bizans kuvvetleri sahildeki kalelere ve özellikle Filokren'e sığınmaya çalıştı. Orhan'ın kuvvetleri kaçanları kovalıyordu. Bizans imparatoru paniği önleyemeyince kendisini bir halı üzerinde gemiye taşıttı ve İstanbul'a kaçtı. Orhan bütün Kocaeli'ni ele geçirdi; zaferden sonra İznikliler'in hiçbir ümidi kalmadı. Osmanlılar ablukayı şiddetlendirerek şehri teslim aldı (21 Cemâziyelevvel 731 / 2 Mart 1331 [İbn Kemal 734/1333 tarihini verir; bk. *Tevârih*, I, 42-48]; teslim şartları ve ilk önlemler için bk. Aşıkpaşazâde, s. 118-119; Neşrî, I, 156-158, tarih için Schreiner, II, 238). İznik fethiyle İslâm dünyasında şöhret kazanan Orhan Bey, Irak Celâyirli Sultanı Hasan-ı Büzürg ile de dostça ilişkiler kurdu (İbn Kemal, I, 61).

Bitinya'nın tamamında sağlamca yerleşen Orhan Bey'i o sırada gören Arap seyyahı İbn Battûta onu "Sultan Oscancık oğlu İhtiyârüddin Orhan Bey" diye anar ve zenginlik, arazi, askerî kuvvet bakımından Türkmen sultanlarının en büyüğü olup 100 kadar kalesinin bulunduğunu, zamanının çoğunu bu kaleleri dolaşmakla geçirdiğini, her birinde birkaç gün kalıp durumu teftiş ettiğini, bir şehirdeki ikametinin asla bir ayı bulmadığını, kâfirlerle sürekli savaşta olup onları kalelerinde kuşatma altında tuttuğunu kaydeder. Ayrıca Bursa'yı Rumlar'dan babasının aldığını ve mezarının eskiden hristiyanlara ait bir kilise olan cami içinde bulunduğunu, rivayete göre Osman'ın İznik şehrini yaklaşık yirmi yıl kuşatma altında tuttuktan sonra oğlunun on iki yıl daha kuşatıp ele geçirdiğini yazar. İbn Battûta, Bursa'da tanıştığı Orhan Bey'in kendisine para gönderdiğini de belirtir. Bu ifadelerden Os-

man'ın faal beyliğinin 1322'de son bulduğu sonucu çıkarılabilir. Yine Orhan Bey zamanında yaşayan Memlük tarihçisi İbn Fazlullah el-Ömerî de merkezi Bursa'da oturan "Toman" oğlu Orhan'ın elli şehir ve elliden çok kalesi olduğunu, 40.000 atlısı olup yayaları da toplanınca sayılamayacak kadar kalabalık ordusu bulunduğunu, zengin ve korkulduğu kadar güçlü olmayıp müslüman komşularıyla barış içinde yaşadığını, düşmanlarına karşı bazan galebe çaldığını, bazan da yenildiğini belirtir. Ömerî bu bilgileri Osmanlı karşıtı Germiyanlılar'ın yanında bulunan bir şahıstan derlemiştir.

1329'dan beri Bizans ile savaş durumunda olan Orhan Bey'in yine Bizanslılar'la savaş halindeki Aydınoğlu Umur Bey ile irtibat kurduğu Enverî'nin *Düstûnâme* adlı eserinden anlaşılır (s. 25). Orhan 730'da (1330) onunla Saruhan'da buluşmuş ve Bizans'a karşı ortak harekâta karar vermişlerdir. P. Lernerle adı geçen Orhan'ı Menteşe beyi olarak yorumlarsa da (*l'Emirat*, s. 66) 1329'dan beri Orhan ve Umur'un Bizans'a karşı savaş halinde bulunduklarını dikkate almaz. Anadolu'dan gazilerin akın yolunu kesen Gelibolu Kalesi'ne saldırı, Aydınoğlu-Saruhanolu ve Orhan arasında bir görüşme sonunda kararlaştırılmış görünmektedir.

Bu sırada emektar uç (uc, serhad) beylerinden Konuralp Akyazı, Konurpa-ili ve Mudurnu'ya yönelik akın faaliyetlerini sürdürürken Bolu tarafına bir akınında Uzun-cabel'de iki gün iki gece çetin bir savaş vermek zorunda kalmış, oradan Akyazı'da Tuz (Düz) Pazarı'na gelmişti (Âşıkpaşazâde, s. 109). Geyve boğazında Karaçepüş ve Absu'ya da Gazi Abdurrahman yerleştirilmişti. Batıda Bizans'a karşı savaşan bir diğer uç beyi Akça Koca ise Kocaeli'nde Kandıra'yı ve Ermini-ili'ni (Kocaeli'nde) fethedip yerleşti ve Samandıra'daki Bizans askerine karşı sürekli mücadele-ye girdi (İbn Kemal, II, 12-13). Samandıra fethinden sonra Aydos'ta (Aetos) üslenen Bizans askeriyeye çetin savaşlar yapıldı (Âşıkpaşazâde, s. 112). Burada Osmanlılar'a karşı Bizans'ın Mesothenia valisi Kontofre (Katalan [?]) savaşıyordu. 1329 Pelekanon zaferinin ardından Kocaeli'de Hereke ve sahil kasabaları Üsküdar'a kadar Orhan Bey'in hükmü altına girdi. 733 (1333) yazında III. Andronikos, Chalkidike'den hareket ettiği sırada Orhan'ın Nikomedia'yı (Eis-Nikomedia'dan eski Osmanlıca İznikmud, modern İzmit) büyük bir ordu ve mancınıklarla kuşattığı haberini aldı. Kantakuzenos bu ko-

nuda önemli ayrıntılar verir (*Geschichte*, II, 89-90). Bu bilgilere göre imparator aldığı haber üzerine süratle şehrin yardımına koştu. Filo henüz yolda olup Nikomedia'ya erişmek üzere iken Orhan bir elçi heyeti gönderdi, antlaşmaya razı olduğu takdirde savaştan çekileceğini, fakat savaşmak isterse buna hazır olduğunu bildirdi. İmparator barışa razı oldu. Antlaşmaya göre Orhan imparatorun dostu olacak ve Bizans'a tâbi şehirlere karşı düşmanca hareketlere girişmeyecekti. Karşılıklı armağanlar gönderildi. Orhan imparatora atlar, av köpekleri, halı ve panter kürkü yolladı; o da Türk beyine gümüş kaplar, yünlü ve ipekli kumaşlar, bir at ve bir eyer örtüsü gönderdi. İzmit önünde Orhan'la yapılan antlaşmaya göre imparator, İzmit kuşatmasından vazgeçmesi karşılığında Orhan'a yılda 12.000 altın (hyperper) ödemeye söz vermiş, böylece Osmanlı emiri gözünde Bizans haraçgüzâr bir ülke durumuna düşmüştür (antlaşma Zilhice 733/Ağustos 1333).

1337'de Bizans imparatoru Arnavutluk'ta âsilere karşı seferde idi. Orhan bunu fırsat bilerek İzmit'i kuşattı. Osmanlı rivayetinde İzmit fethi üzerinde ilginç ayrıntılar verilir (Âşıkpaşazâde, s. 116-117; Hoca Sâdeddin, I, 34-37). Konuralp ölünce Orhan o bölgeyi Süleyman Paşa'ya vermişti. Gazi Abdurrahman'dan bilgi edinen Orhan Bey asker toplayıp Bursa'dan Yenisehir üzerinden Geyve'ye geldi. Geyve boğazında Absu'da Süleyman kendisiyle buluştu, Ayan gölü (Sapanca / Siphon) ve Aydos'tan gaziler gelip kendisine katıldılar. İzmit'i kuşatabilmek için Yalova yönünde Yalakova'da Koyunhisarı'nı (Hersekdi'ne inen İznik yolu üzerinde bir tepede Kaloyan elindeki Koyunhisarı) almak gerekiyordu. Orhan bundan sonra bütün kuvvetleriyle gelip İzmit'i kuşattı. Âşıkpaşazâde'ye göre, "İzmit'in sahibesi bir hatun idi, İstanbul tekvuruna taalluku vardı" (bu bilgi Bizans kaynaklarıyla uyusur). Hatun Orhan ile anlaşıp kaleyi ahidnâme ile teslim etmek zorunda kaldı; zira İstanbul kayseri uzakta Arnavutluk'ta isyancılara karşı savaşa gitmişti (Kantakuzenos, II, 295). İzmit fethi için İdris-i Bitlisî'nin kaynağındaki 738 (1337) tarihi doğrudur. Orhan, Aydos'taki gazileri şehrin muhafazasına tayin etti. Kiliseler mescide çevrildi. Bir kilise medrese için ayrıldı. Süleyman Paşa İzmit'e vali tayin edildi. İzmit-Yalakova Marmara sahilini koruma görevi Kara Mürsel'e verildi. Bizans'tan gelebilecek saldırıları önlemek için Akça Koca'nın merkezi Kandıra bölgesindeki uç (uc) gazileri buraya geti-

rildi. Bizans'ın Mesothenia bölgesi Akça Koca ile bölgeye gelmiş olan gaziler arasında bölüşüldü. Orhan Bey, Ermini-ili (bugün Akmeşe) bölgesini Yahşilü'ye (Yahşi Bey [?]), Kandıra bölgesini Ak-Baş'a verdi.

İzmit'in fethinden sonra Orhan Bey ülkesini yeni baştan teşkilâtlandırdı; büyük oğlu Süleyman'a İzmit'i verdi. Bursa sancağına ikinci oğlu Murad'ı gönderdi, bölgeye "Bey sancağı" adı verildi. Eskişehir yakınında ilk pâyiataht Karacahisar'a amcasının oğlu Gündüz Alp'i tayin etti. Orhan Gazi kendi vilâyetlerinin "ulubey"i oldu. Anadolu beyliklerinde Selçuklular'daki gibi ülkenin oğullar arasında bölüştürülmesi âdetti; hükümdar ulubey unvanı ile bütün beyliğin yüksek sahibi sayılırdı. Süleyman Paşa, İzmit ucundan doğuda Taraklı Yenicesi, Göynük ve Mudurnu'yu doğrudan Osmanlı idaresi altına aldı (Süleyman'ın Göynük Hamamı ve Camii ile bölgedeki vakıfları için bk. Ayverdi, s. 145-150). Tebriz ipek yolu üzerindeki bu kasabalar önemliydi. Kaynaklara göre Süleyman Paşa adaletli davrandı. Birçok köy halkı "Bu Türk kavmini görerek müslüman oldu". Rumca bilen bu mühtedileri Yıldırım Bayezid İstanbul'da kurulan müslüman mahallelerine yerleştirecekti.

Bizans kaynakları (Kantakuzenos, Gregoras) 738 (1337) yazı sonunda İstanbul'a karşı Orhan'ın bir saldırısından söz eder. O sırada imparator Edirne'de idi. Orhan'ın otuz altı gemilik bir donanma ile İstanbul civarına çıkarma yaptığı haberi geldi. Gregoras, Türkler'in İstanbul civarına yönelik bu saldırısından ayrıntılı biçimde söz eder. Olay İstanbul'da korku uyandırmış, kayserin emri üzerine Başkumandan Kantakuzenos, İstanbul'da mevcut az miktarda askerle Ennakosia (İstanbul civarında bir kale) mevkiinde Türkler'i beklemişti. İstanbul önünde Osmanlılar'ın ilk defa görünmesi İzmit'e yönelik girişimi önlemek için olmalıdır.

Orhan ve Karesi Beyliği. Osmanlı Beyliği'nin Batı Anadolu beylikleriyle ilişkileri genelde gazâ iş birliği çerçevesindeydi. Ancak Karesi ve Germiyanogulları ile rekabet kaçınılmazdı. Orhan'ın Bizans'a karşı Aydınoğlu Umur Bey'le ittifak ettiği bilinmektedir (730/1330). Rumeli'nde Osmanlı gazilerinin Umur'un Trakya seferlerini bildikleri ve kendilerine "Umurca oğlanları" dendiği belirtilir. Orhan döneminde Karesi Beyi Demirhan (Temirhan) ile (Osmanlı kaynaklarında bir istinsah hatası olarak Aclân) aradaki gerginlik zikredilir (Demirhan ile III. Andronik Antlaşması, 1328). Özellikle başlangıçtan beri Germiyan Bey-

liği düşmanca davranıyordu. Germiyan beyleri bütün Batı Anadolu beyleri üzerinde egemenlik iddiasındaydı. Osman ve Orhan devrinde Germiyan Beyliği, I. Yâkub idaresinde (1300 [?]-1340) en güçlü dönemini yaşıyordu. Osman'ın beyliği onun Bizans topraklarında akınına engel olma-
taydı. *e/-Mesâlik'e* göre Bizans, Germiyan akınlarından korunmak için Yâkub'a önemli miktarda haraç ödüyordu (100.000 dinar). Bu rolü şimdi Osmanlı Beyliği üzerine almıştı.

Öte yandan Karesi gazileri gazâyâ devam etmek için Bizans'a karşı güçlü Osmanlı beyi ile birleşmek istiyordu. Orhan'ın yanına sığınmış olan Demirhan'ın küçük oğlu Tursun'u (Dursun) Karesi gazileri desteklemeye karar verdiler. Hacı İlbey ile Karesi âyanları Demirhan'ın ölümünde (1335 veya 1345) Tursun'u davet ettiler. Orhan, Karesi Beyliği'ni ülkesine katmak için bu fırsattan yararlandı. Tursun ile yapılan anlaşmada Karesi Beyliği bütünüyle Osmanlı ülkesine katılıyor, Tursun'a Behramkale (Machramion) ile zengin tuz geliri olan Kızılca-Tuzla bölgesi bırakılıyordu. Osmanlı Beyliği'nin batıda sınırı, 1303'te Osman Gazi'nin Bursa ovasını işgal ettiğinden beri Ulubat Köprüsü ve Kocası (Ulubat suyu) idi. Gölün güneyi yol vermeyen dağlık bölgeydi. Batıya yolu kapatan Lopadion (Ulubat) Kalesi, Bursa gibi Bitinya'nın en önemli kalelerinden sayılıyordu. Osmanlı rivayetine göre Karesi seferinde Orhan, Ulubat'ı emanla almış ve tekfurı yerinde bırakmıştı. Göl üzerinde Göl-yazı (Galyas) ve Gilyos (Kilyos, eski Karaağaç) kaleleri ele geçirildi. Gölün batısında Kirmastî Kalesi sahibesi "Kalamastorya" ve kardeşi Mihaliç gelip itaat ettiler, Orhan onları yerlerinde bıraktı.

Orhan ilk aşamada Balıkesir üzerine yürüdü, Tursun'un kardeşi sarp Bergama (Pergamon) tepesindeki antik büyük kaleye sığındı. Tursun yanında olduğu halde Orhan gelip Bergama Kalesi'ni kuşattı. Kale altına kardeşiyle konuşmak üzere giden Tursun kaleden atılan bir okla hayatını kaybetti. Buna içerleyen Orhan, Osmanlı rivayetine göre şöyle demiş: "fi'l-hâl çağırtdı kim il vilâyet ahd ü emanla şimden gerü Orhan Gazi'nindir, her kim itaat etmeye kılıktan geçiririz." Bu fetih 735'te (1334-35) vukubuldu. Timar sahibi kimselere Orhan timarlarını verdi. Karesi ile Osmanlı Beyliği arasında gidiş geliş kontrolü altında tutan Ulubat Kalesi tekfur elinde bırakılamazdı, "hiyaneti" dolayısıyla burası da ele geçirildi. Karesioğulları'ndan Bey-

lerbeyi Çelebi, Bergama'da 1341'e kadar beylik yapmıştır.

Karesi sancağına Süleyman Paşa'yı tayin eden Orhan içeride tepede yer alan Biga'yı uç (uc) merkezi yaptı. Orhan, Karesi'yi ilhak ettiği sırada stratejik Bursa-Lapseki yolu üzerinde Cyzicus (Kapıdağı), Aydıncık (bugün Edincik), Biga, Kemer (Virançahisar antik limanı), Lapseki (Lampsakos) ve bütün sahil ovası Bizans'a aitti. Sahilde yüksek antik surlarla korunan yarımada da Bizans'ın Pegae Kalesi bu sahil şeridini muhafaza etmekteydi. Zamanla Süleyman Paşa bölgeyi fethetti. Bursa-Lapseki sahil yolu Anadolu'dan savaşçı gazi, göçmen ve tüccarın Rumeli'ye geçiş yolu olarak büyük önem kazanacaktır. Yıldırım Bayezid'in bu yol üstünde inşa ettirdiği muhteşem kervansaray günümüze kadar ayakta kalmıştır. Sahil ovası Bizans'ın sahildeki Pegae Kalesi alınincaya kadar tam emniyette değildi. Pegae Kalesi, I. Murad tarafından karadan ve denizden kuşatma sonunda 773 (1371) yazında ele geçirilmiştir.

Yarım yüzyıl boyunca Türkler'le yalnız savaşlar değil, birlikte yaşama deneyimi Kantakuzenos'u Türkler'e ısındırmış (kendisi Türkçe biliyordu), bu durum, onu hiç olmazsa Doğu-Roma topraklarını Avrupa yakasında elde tutmak için Türk askeri gücünden yararlanma düşüncesine götürmüştü. Kantakuzenos, askeri üstünlüğü deneyimlerle ortaya çıkmış olan Türkler'i hâtrâtında ücretli asker gibi görmeye alışmıştı. Esasen birçok Türk, bu dönemde ücretli asker olarak Bizans ve Latin devletlerinin hizmetine girmiş, hristiyanlaşmış, "Turkopouli" adı altında onların başlıca savaş gücünü oluşturmuştu. Kantakuzenos'un Osmanlı ittifakı o dönemin şartları dikkate alınırsa tamamıyla olağan bir politika idi. Kantakuzenos 1346'da kızı Theodora'yı zevce olarak Orhan'a verdi. Evlenme Bizans imparatorluk geleneğine göre yapıldı. Merasim Kantakuzenos tarafından ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Nikâh töreni Silivri Kalesi dışında bir tahta set üzerinde gerçekleşti. Kayser ailesi ve ruhban hazır değildi. Kantakuzenos hâtrâtında kızının İslâmiyet'i kabul etmediğini, birçok hristiyan esiri fidyelerini ödeyip kurtardığını iddia eder. Kendisi kızını gelin gönderirken şüphesiz Orhan'dan isteyeceği askeri yardımı düşünüyordu (Bryer, s. 486). Orhan ile ittifaktan bir yıl sonra Kantakuzenos maiyetindeki 1000 kişilik kuvvetle İstanbul'a girip sarayı kuşattı ve genç im-

paratorun ortağı olarak tahta oturdu (8 Şubat 1347). 1347'de Theodora, Orhan'ı babasıyla görüştürmek üzere Üsküdar'a (1329 Pelekanon zaferinden beri Osmanlı ülkesinde) getirecektir.

Rumeli Yakasına Geçiş. Kantakuzenos'un İstanbul'a ortak kayser olarak yerleştiği sırada Sırp Kralı Dušan, Selânik'i tehdit ediyordu. 1348'de Selânik'te isyancı Zealotlar şehri Sırp kralına vereceklerini ilân ettiler; Dušan gelip şehri kuşatma altına aldı. Kantakuzenos, Orhan ve Umur'un gönderileceği kuvvetlerle Dušan'a darbe vurmak üzere bir plan hazırladı ve Orhan'dan yardım istedi. 1348 baharında Orhan, Süleyman Paşa kumandasında Sırlar'a karşı büyükçe bir kuvvet (20.000 süvari [?]) gönderdi. Kantakuzenos'un oğlu Mattheos, Sırlar'a karşı yürürken Süleyman onunla birleşecekti. Yirmi iki gemiden oluşan Türk deniz kuvveti Strumca (Strymon) nehri ağzına geldi (bu gemiler Kantakuzenos'un talebi üzerine Umur tarafından gönderilmiş olabilir). Umur o sırada aşağı İzmir'deki kaleyi kuşatmakla meşguldü. Umur savaşırken hayatını kaybetti (Safer 749 / Mayıs 1348). Umur'dan yardım gelmemesi üzerine Kantakuzenos'un Sırlar'a karşı planı sonuçsuz kaldı (Lemerle, s. 227-229; Soulis, s. 34-35). Süleyman, Kavala'nın (Christoupolis) Sırlar eline düşmesinin ardından daha ileriye gitmedi ve Anadolu'ya döndü. Orhan kayınpederine mazet olarak Anadolu'da saldırıya uğradığını bildirdi. Serbest kalan Sırlar bütün Kuzey Yunanistan'ı, Tesalya ve Epir'i işgal ettiler.

V. Ioannes Palaiologos gelip Mattheos'u Edirne'de kuşatma altına aldı. İstanbul'da Kantakuzenos güveni kaybetmişti. Onun Türkler'in Trakya'ya akınlarını önlemeye, Tsympe'yi verdiğine inanılan V. Ioannes Palaiologos'a katılıyordu. Trakya şehirlerinin çoğu V. Ioannes Palaiologos'u destekliyordu. Trakya'da durum kötüleşince Kantakuzenos, Cenevizliler'le barış yaparak bir Türk kuvvetiyle hemen Trakya'ya hareket etti. Ona karşı V. Ioannes Palaiologos, Sırp ve Bulgar krallarından yardım istedi. Sırp Kralı Dušan önemli bir kuvvet (4000 süvari) gönderdi. Bunlara Bulgar Çan Aleksandr da katıldı (1352 güz). Orhan, Kantakuzenos'un oğlunu desteklemeye karar verdi. Böylece Mattheos'a karşı savaş Orhan'ın önemli rol aldığı bir Balkan savaşına dönüştü. Sırp ve Bulgar askerleri Meriç boyunca yerleşti. Orhan'ın, oğlu Süleyman kumandasında gönderdiği 10-12.000 kişilik süvari ordusu duruma hâkim oldu. Süleyman Meriç üzerinde Empithion'da Bulgarlar'ı yendi (1352

kişi). Sırp ve Bizans kuvvetleri bir süre direndilerse de Türkler'in sayı üstünlüğü ve cesaretleri karşısında tam bir bozguna uğradılar. Kaçabilenler Dimetoka Hisarı'na sığındı. Türk süvarilerinin hızlı ve dayanıklı atları dolayısıyla üstünlüğü vardı. Bizans tahtı için Palaiologos ve Kantakuzenos aileleri arasında rekabet Trakya'yı Osmanlılar'a açmaktaydı. Bunun ardından Süleyman, Kantakuzenos'u Edirne'de buldu. Türk birlikleri ganimetlerini arttırmak için Bulgaristan'a akın yaptılar. Süleyman askerini kış geçirmek üzere Tzympe (Cinbi / Çimbi) Kalesi'ne yerleştirdi. Ioannes Palaiologos, Süleyman'ı kendi tarafına çekmek için elçi gönderdi, Süleyman ise bunu nezaketle reddetti. Ümidini kaybeden Ioannes rakip Kantakuzenoslar ile anlaşma yapmak ve iç savaşı son vermek zorunda kaldı. Trakya şehirleri Kantakuzenoslar'a teslim oldu. Baba Kantakuzenos İstanbul'a geldi. Sonuçta Orhan olayların gidişini belirleyen güç olarak ortaya çıkmıştı.

Âşıkpaşazâde tarihinde popüler-folklorik hikâyelerle (öküz derisi, salla geçiş vb.) anlatılan Avrupa'ya geçiş rivayeti (*Tarih*, s. 123-125; Neşri, I, 170-182; Hoca Sâdeddin, I, 51-62) *Düstûrnâme*'deki tarihî bilgiler ışığında değerlendirilmelidir. Âşıkpaşazâde'nin rivayetine göre Süleyman Paşa, Aydıncık tepesinden (Temaşalık) Cyzikus harabeleri görüp hayrete düşmüş ve Rumeli'ye geçip yerleşmeyi düşünmüş, Ece Bey ve Gazi Fâzıl ile görüşüp bunu kararlaştırmıştır. Bu olay, Süleyman'ın Kapıdağı-Aydıncık-Lapseki sahil ovasını fethettiği bir zamana rastlamış olmalıdır (Enverî, s. 83). Aydıncık'tan Rumeli sahili görünmez. Mahallî rivayet bir noktayı teyit eder: Süleyman, Görece tepesinden karşı yakayı seyretmiştir (Görece yer adı, Âşıkpaşazâde'nin nüshalarında çeşitli biçimlerde verilmiştir). Süleyman Paşa, Görece'den (bugün Kemer'in güneyinde tepede bu adda bir köy mevcuttur) sahilde Viranca-Hisar'a (Görece'den aşağı sahilde Kemer'e 4-5 km.) inmiştir. Kemer (yakınında Virancahisar, antik Parion harabeleri) burada önemli bir liman şehridir. Karabiga (antik Priapos) bir yarımada üzerinde kurulmuş büyük bir kaledir. Süleyman Paşa, Bolayır fethi için Kemer'den bir ordu ile hareket etmiştir. *Düstûrnâme*'de Gelibolu Tekfur Esen'in oğlunun tutulduğu ve müslüman olarak Melik Bey adını aldığı, bu şahsın Süleyman'ı sürekli Rumeli fethi için desteklediği, Lapseki'de yapılan gemilerle geceleyin asker taşındığı bilgisi yer alır. Lemer-

le o sırada Gelibolu valisinin Asan Andronik olduğunu, Asanlar'ın üç kardeş olup aralarında geçimsizlik bulunduğunu, birinin kaçarak Süleyman'ın yanına geldiğini tesbit etmiştir (*l'Emirat*, s. 63-73). *Düstûrnâme* de onun müslüman olup ilk Osmanlı fetihlerinde önde olduğunu gösterir. Âşıkpaşazâde'nin geceleyin salla geçilip bağların arasında bir kâfirin ele geçirildiği, Süleyman Paşa'nın buna bir kaftan giydirdiği ve onun yol göstermesiyle kaleye girildiği şeklindeki rivayeti genelde *Düstûrnâme*'deki bilgiyle uyur ve bunun Gelibolu tekfurunun oğlu Asan olduğu ortaya çıkar. Aynı kaynak ilk Osmanlı fethi Akça-Burgos'u onun aldığını, Gelibolu düştükten sonra bir derya seferinde boğulduğunu açıklar (Kemer'in doğusunda Şahmelek [Şahmelik] Limanı'nda onun adı bugüne kadar yaşamıştır). Âşıkpaşazâde rivayeti Süleyman Paşa'nın Cinbi / Çimbi / Çimpi Hisarı fethinin ardından Bolayır yakınında Akçalıman'ı alıp gemileri yaktığını açıklar. Âşıkpaşazâde'ye göre bir iki gün içinde 2000 (Hoca Sâdeddin, I, 55: 3000) asker geçirdiler ve bir gece Ayaşılonya'yı aldılar. Bu rivayetin başka bir versiyonunda (Neşri, I, 176) Odköklük ile Eksamiye'nin de fethedildiği belirtilir (Eksamiye, Bolayır'ın kuzeyinde her iki denizi gören Bizans Hexamilion Hisarı'dır, yakın zamanlara kadar haritalarda Eksamiye adını korumuştur). Odköklük veya Köklük (Balabancık) Hisarı'nın fethi Süleyman Paşa'nın Bolayır seferinde ilk fethidir. Öteki kalelerin fethi, Süleyman Paşa'nın Kemer'den (Parion, Virancahisar) 3000 kişiyle gelip Bolayır'ı fethetmesinden sonra olmalıdır. *Düstûrnâme*'de kaydedildiği gibi, Süleyman Paşa'nın 2000 (3000) kişiyle Kemer Limanı'ndan Kozludere'ye asker çıkarıp Bolayır'ı fethi, Rumeli fütuhatında bir dönüm noktasıdır.

Şimdiye kadar literatürde Osmanlılar'ın Avrupa yakasında yerleşmeleri hakkında yazılan şudur: 1352'de sefer dönüşü Kantakuzenos, Süleyman'a Tzympe Kalesi'nde geçici olarak yerleşme izni vermiş, o bu kaleden çıkmayıp Trakya'da yerleşmiştir. Gerçekte bu, daha ziyade Bolayır fethi sonucu Osmanlılar'ın Gelibolu yarımadasında stratejik bir noktada yerleşmesiyle mümkün olmuştur. *Düstûrnâme*'de Süleyman Paşa'nın Anadolu'da Kemer Limanı'ndan o zaman için büyük bir ordu olan 3000 kişiyle Kozludere'ye çıkarma yaptığı belirtilmektedir (Kozludere kıyısındaki limandan Bolayır'a uzanan vadidir, bugün bu vadiye Kozluçeşme, Kozludere adları yaşamaktadır).

Süleyman'ın Bolayır uç (uc) merkezi Gelibolu yarımadasının en dar yerinde stratejik bir noktada idi. Süleyman Bolayır'da uçları teşkilâtlandırdı. Ece Bey ve Gazi Fâzıl kumandasındaki kuvvetler kuzey ucunda Gelibolu'yu abluka altına aldı (Âşıkpaşazâde, s. 124). Kuzeyde Süleyman Paşa'nın kendi kumandasındaki uç geleneksel Türk stratejisine uygun biçimde sağ kol, orta kol ve sol kol olarak örgütlendi. Orta kol önemli merkez Malkara'ya (Megal-khora), sol kol Evrenos idaresinde Keşan'a, sağ kol Banatoz (Panados)- Tekfurdağı doğrultusunda teşkilâtlandırıldı. Süleyman Paşa, bölgeye Anadolu'dan derhal asker ve halk getirip yerleştirme ve bir köprübaşı kurma konusunda büyük çaba gösterdi. Hisarlardaki Bizans askeri Anadolu'ya sürüldü. Babası Orhan'a adam gönderdi, fethedilen hisarları korumak için çok askere ihtiyaç olduğunu bildirdi (a.g.e., s. 124-125; ayrıca bk. Neşri, I, 176). Bununla beraber 1351-1355 Ceneviz-Venedik savaşının ortaya çıkardığı şartlar olmasaydı, Osmanlılar'ın Rumeli yakasında yerleşmesi kolay olmazdı.

İstanbul'da Pera'daki (Galata) Ceneviz kolonisi, varlığını sürdürebilmek için Marmara'nın ötesinde gelişen Osmanlı Beyliği'ni tabii bir müttefik olarak görmeye başladı. Özellikle Pelekanon savaşından sonra Orhan'ın beyliği Üsküdar'dan Karadeniz ağzında Ceneviz'in Hieros (Yoros) Kalesi'ne kadar Boğaz'ın doğu sahiline yerleşmiş bulunuyordu. 1351'de Venedik donanması Pera'yı kuşatma altına aldı. Pera, Bizans ve Venedik karşısında ancak Orhan ile iş birliği sayesinde dayanabilirdi. 1351-1355 Ceneviz-Venedik savaşı döneminde Ceneviz donanması erzak ikmalini Orhan Bey'e ait limanlardan yapacaktı. Bu savaş boyunca Pera, Orhan'ı yanında tabii bir müttefik olarak buldu. Orhan'a gelince, Boğaz'da tutunmak için güçlü deniz devleti Venedik ve Aragon ile Bizans ittifakına karşı Ceneviz'i tabii bir müttefik görüyordu. Osmanlı Beyliği strateji bakımından hayati bir duruma gelmişti. Karesi Beyliği zaptedilmiş, sınır Çanakkale Boğazı'na dayanmıştı. Süleyman Paşa, Rumeli'ye ulaşan tarihî Kapıdağı (Cyzikos), Lapseki (Lampsacus) yolunu ele geçirmişti. 1350'lerde öte yakaya geçip yerleşmek için şartlar en uygun zamanı gösteriyordu. Ceneviz'le Venedik-Bizans-Aragon ittifakı arasındaki savaş Orhan için elverişli şartlar hazırladı. 1351 Kasım ayında Orhan'ın Cenevizliler'le temasa geçtiği dikkati çeker. Orhan'ın elçileri Ceneviz amiraliyle buluşular ve düşman hakkında bil-

gi verdiler (bk. Balard, IV [1970], s. 431-469). Üsküdar'a gelen Orhan, Pera'yı müt-tefiklere karşı savunmak üzere 1000 okçu gönderdi. Osmanlı kuvvetlerini deniz aşırı Avrupa yakasına geçirmekte Cenevizliler'in daima iş birliği yaptıkları, gemi kiraladıkları bilinmektedir. Orhan karşı yakaya kitle halinde taşıma için bir defasında 60.000 altın ödemişti.

Bu dönemde Ceneviz desteğini sağlayan Orhan'ın İstanbul'u tehdidi Bizans'ta ve Venedik'te ciddi kaygıya sebep oldu. Venedikli Faliero şehrin Türkler'e karşı dayanamayacağını belirterek Venedik'in doğrudan doğruya şehri ilhak etmesini tavsiye etti (Ostrogorsky, *History*, s. 475). Pera'nın yardımına gelen Ceneviz Amirali Paganino Doria'nın donanması altmış kadir-gadan oluşuyor ve 10.500 tayfa ve asker taşıyordu. Doria, Marmara kıyılarını izleyip İstanbul'a doğru gelirken Heraklea'yı (Marmara Ereğlisi) işgal etti. Ceneviz Kapitanı Hieros / Hieron Kalesi'ni (bugün Anadolu-kavağı'nda tepede Yoros Kalesi) harekât üssü olarak kullanacaktır. Orhan'la iş birliği ise Boğaz'da başladı. 1351 Ekim ortalarında Doria'nın donanması Pera'ya ulaştı. Osmanlılar'ın Gelibolu yarımadasında fetihleri aynı tarihtedir ve bu bir rastlantı değildir. Ceneviz kaynağında 12 Kasım 1351'de Orhan'ın elçilerinden söz edilir. Balard'a göre mektup ve elçilerin gidip gelmesi arada bir antlaşmanın kesin göstergesidir. Ceneviz donanmasında dokuz Türk gemisi (parescarmi) vardı. Mart ayı boyunca Orhan armağanlar göndermişti. Türkler Boğaz'da demirleyen Doria ile haberleşiyordu. Balard'a göre her şey, Boğaz savaşından (Şubat 1352) sonra Cenevizliler'le Orhan arasında bir ittifak yapılmış olduğunu kanıtlar. Orhan'ın Cenevizliler'le ittifakı Bizans'a karşıydı. Aynı zamanda Doria'ya erzak sağlamış, un yüklemek üzere otuz kadirganın Osmanlı topraklarından geçmesine izin vermişti. Orhan'ın Cenevizliler'e başısladığı ilk kapitülasyon 1352 başlarına rastlar. Orhan'ın Üsküdar'da kuvvet yığarak 1352 Şubat deniz savaşında Cenevizliler'i desteklediği açıktır (Balard, IV [1970], s. 444). Böylece Ceneviz-Venedik savaşı, Osmanlılar'ın Trakya'da yerleşmesine herhalde katkıda bulunmuştur. Bundan önce ticaret gemilerini korumak için Cenevizliler Haçlı ittifaklarına katılıyordu. Şimdi Cenevizliler büyük bir Osmanlı kuvvetini ücret karşılığı gemileriyle karşı sahile çıkarmayı kabul ediyordu. Çağdaş Cenevizli devlet adamı Lucanio dal Vermeda, "Türkiye Emiri Orhan Bey'den ne kadar iyilik ve lutufkârlık gördüğümüz bizce, siz-

ce ve bütün Cenevizliler'ce bilinmektedir" diyor ve Orhan'ı "Peralılar'ın kardeşi ve sevgili babası" diye anıyor (Turan, s. 197). Venedik-Katalan donanmasının İstanbul'dan ayrılması üzerine yalnız kalan Bizans, Orhan'la ve Cenevizliler'le barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı (6 Mayıs 1352).

Bu arada Süleyman Paşa, Trakya'dan Anadolu'ya geri çekilmeyi reddediyor, elindeki şehirleri ve Tzympe'yi boşaltmak istemiyordu. Kantakuzenos, Türk işgalindeki şehirleri güç kullanıp geri almanın imkânsızlığını görerek damadı Orhan'a başvurdu. Fakat Süleyman Tzympe'yi ödünsüz boşaltmayı reddetti. Kantakuzenos'a göre bu olayda Orhan da suç ortağı idi. Orhan ise kayınpederi imparatorla iyi ilişkiliyi korumak istiyordu ve onu oyalyordu. Nihayet imparator antlaşma şartlarının yerine getirilmesinde ısrar ederek 40.000 altın ödemeyi önerdi. Gemiyle İzmit'e gelip Orhan'la buluşmak istediye de Orhan hastalığını ileri sürerek gitmedi. Görüşmeler devam ederken 5-6 Safer 755 (1-2 Mart 1354) gecesi korkunç bir deprem Trakya sahillerindeki birçok şehir ve kaleyi, bu arada Gelibolu'yu ve etrafındaki kaleleri yerle bir etti. Süleyman bu savunmasız şehirleri derhal işgal ederek güçlendirdi. Bu durum Bizans ile ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Cenevizliler'in desteğini sağlayan Orhan'ın İstanbul'a yönelik tehdidi Bizans'ta ve Venedik'te ciddi kaygıya sebep oldu. Venedik balyozu 1355 Ağustosunda Venedik doğuna bu tehdide karşı İstanbul'un bir hristiyan devletinin, Venedik, Sırp Kralı Duşan veya Macar kralının himayesi altına girmeye hazır olduğunu yazdı.

Süleyman Paşa, Trakya'da Bolayır-Gelibolu'dan hareketle sınırlarını Tekfurdağı'na, Malkara'ya (Migalkara) kadar genişletmişti. Osmanlı kuvvetleri batıda Hayrabolu'ya (Hariupolus), doğuda Vize'ye, batıda Keşan (Kisson) ve Dimotoka'ya (Didimoteichon) kadar akınlar yapıyordu. İç savaş, Türk akınları, veba salgını sonucu Trakya nüfusu azalmış harap bir bölge halinde idi. Bizans iç savaşları (1328-1341 ve 1341-1347), Karesi ve Umur Gazi'nin akınları, Bulgarlar'ın istilâları ve özellikle 1348 ve 1362 veba salgınları yerleşik köylü halkı ve şehirleri kırmış geçirmişti, halk bir kurtarıcı arıyordu. Kantakuzenos yanlısı Patrik Philotheos istilâcı Sırp'ların Türk akınlarına hedef olmadığından, fakat sayısız Rum'un katledildiğinden veya tutsak yapıp götürüldüğünden yakınıyordu. Baba oğul Kantakuzenoslar, Orhan'ın yardı-

mıyla Trakya'da toprak sahibi zengin ve soylu büyüklerden destek buluyorlardı. Baba Kantakuzenos tahtı bırakmak zorunda kaldığı zaman oğlu Mattheos'un yanındaki Türk kuvvetleri onun davasını benimseyeceklerdir. Diğer bir ifadeyle Bizans'taki iç savaş, soylular, kilise ve köylüler arasında sosyal gerilim, Osmanlı yayılışına ayrıca yardım etmekteydi.

Bu sıralarda Orhan, İç Anadolu'daki gelişmelerle de ilgilenmekteydi. Ankara bölgesi Sivas sultanı Eretna soyundan Cıyâseddin Mehmed'e aitti. Onun zayıf kişiliği yüzünden Eretna Sultanlığı'nda iç karışıklıklar baş gösterdi, Mehmed 20 Receb 755'te (10 Ağustos 1354) tahtını bırakıp Karamanoğlu'na sığındı. Karamanoğlu onu destekleyerek Ankara'yı ele geçirmeye çalıştı. Osmanlılar bu kargaşadan yararlandı, İpek yolu üzerinde sof imalâtı ve ticaretiyle zengin bir şehir olan Ankara'yı işgal etmeye karar verdiler. Süleyman'ın, şehre hâkim olan ahillerle anlaşma ve iş birliği yaptığına kuşku yoktur. Vali Amasya Emiri Hacı Kutluşah ile anlaşan Orhan, Süleyman Paşa kumandasında orduyu harekete geçirdi, Ankara ve Sivrihisar'ı ele geçirdi. Ankara ve Sivrihisar için bu karşılaşma, Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında gelecekteki büyük mücadelenin başlangıcı sayılabilir.

Ankara dönüşü Süleyman sonbaharda (755/1354) babası Orhan ile anlaşarak veya onun baskısıyla Kantakuzenos'a birlikte elçi gönderdiler ve Trakya'da işgal edilen şehirleri geri vermek için görüşmeye hazır olduklarını bildirdiler. İmparator bizat Trakya'ya gidip bu şehirleri alıp garnizonlar yerleştirmeye hazır olduğu cevabını verdi. Tam bu sırada V. Ioannes Palaologos tahtı geri almak üzere Tenedos'tan (Bozcaada) gizlice İstanbul'a geldi ve halkın desteğini sağladı. Kantakuzenos, Trakya'da yerleşmiş olan Türkler'den yardımcı kuvvet geleceği haberini yayarak rakipleri üzerinde baskı yapmayı denedi.

Tzympe'den Süleyman'ı çıkaramayan Kantakuzenos papaya yaklaşmış, kiliseler birliği için bir dinî meclis (konsil) toplanmasını önermişti (1352) (*a.g.e.*, s. 19). Türkler'in Avrupa toprağına kalıcı olarak gelmesi üzerine Bizans ile papalık arasında Haçlı seferi görüşmeleri ciddilik kazandı. Papalık, Kantakuzenos'tan ümidini keserek Türkler'e karşı güçlü Sırp Kralı Stefan Duşan'ı desteklemeye karar verdi. Kantakuzenos, İstanbul'daki düşmanlarına karşı mücadelede başlangıçta Duşan'a dayanmak istemişse de (1342 antlaşması) onun

tehlikeli bir müttefik olduğunu anlamakta gecikmedi. Kantakuzenos Umur'a dönmüş, onun gönderdiği kuvvetlerle Sırlar arasında ilk karşılaşma (Mayıs 1344) başarılı olmuş, Duşan, Doğu Makedonya'da yerleşme imkânını bulamamıştı. Bu arada Duşan Serez'i aldı ve Christopolis'e (Kavala) kadar ilerledi (1347). Sırlar'ın ve Rumlar'ın imparatoru unvanını alarak Bizans İmparatorluğu'nun, "Tanrı'nın inâyetiyle büyük kutsal Grek imparatorlarının vârisi" olma iddiasında bulundu (1345). Sırp kralının başarıları karşısında Kantaku-

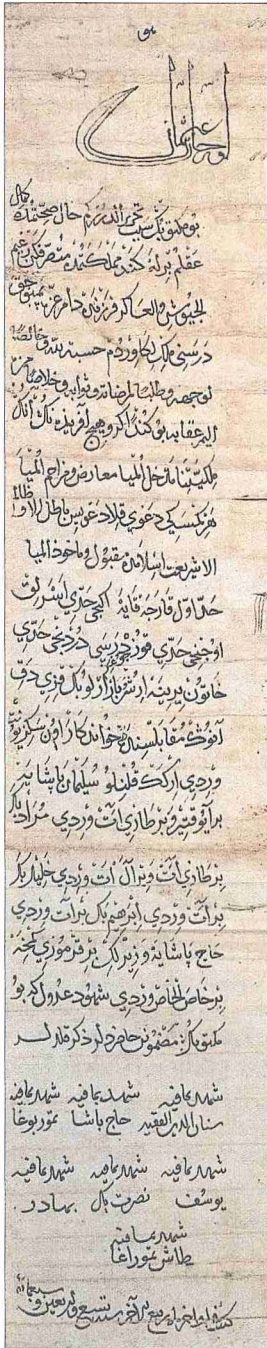
zenos her zamankinden çok Türk yardımına bağımlı hale geldi. Duşan, Doğu Roma İmparatorluğu'nu kendi egemenliği altında ihya etme planı karşısında en büyük engel olarak Osmanlı Türkleri'ni görüyor, papanın desteğine güveniyordu. İstanbul'a sefer için deniz gücü Venedik'in desteğini aradı. Kesin hareket için Duşan'ı bağlayan şey kuzeyden Macaristan baskısı idi. Kantakuzenos, Anadolu'da Bizans hâkimiyetini geri getirme fikrinden tamamen vazgeçmiş, politikasını Avrupa'da imparatorluğu ihya fikrine hasretmişti. Böyle bir siyasetin başarısı ancak Türkler'den asker sağlamakla mümkündü. Bizanslılar, Sırlar'ın eline geçen Makedonya şehirlerini geri almak için Türkler'in yardımıyla bir sefer hazırlığına giriştiler (Soulis, s. 35). 1348'de veba salgını Rumeli'yi kasıp kavuruyordu. Duşan, Trakya'da yerleşme çabasında bulunan Türkler'i bertaraf edip İstanbul'u almak amacıyla son bir hamleye hazırlanırken birdenbire öldü (20 Aralık 1355). Sırp imparatorluğu Duşan'ın ölümü üzerine parçalandı, Balkanlar'da Osmanlılar'a yol açıldı.

Bu tarihlerde İstanbul'da, Osmanlı istilâsı karşısında bir Haçlı seferine bel bağlayan ve Roma kilisesiyle patriklik arasında birleşme yanlısı Greko-Latin skolastiğini benimsemiş aydınlardan oluşan güçlü bir grup ortaya çıktı; bunlar Kantakuzenos'un Türk politikasına şiddetle karşı idiler. Bizans'ta Kantakuzenos'un desteklediği palamizm (hesychasm) dinî hareketinin başı (1354'te Orhan'a esir düşen ve fidye karşılığı serbest bırakılan Gregory Palamas) Doğu mistisizminin en aykırı şekillerini benimsemiş bir rahip olup (Hallecki, s. 13) İstanbul'da papa taraftarlarına karşı mücadele halindeydi. Orhan'ın ülkesinde tasavvuf mistisizmi revaçta idi. 1333'te İznik'te ilk medreseyi kuran Dâvûd-i Kayserî büyük İslâm mutasavvıfı Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin etkisi altında idi, onun *Fuşûşü'l-hikem* adlı eserine bir şerh yazmıştı. Orhan bu akımı desteklemekte, heterodoks alperen dervişleri himaye etmekte, onlar için zâviye vakıfları bağışlamaktaydı. Özetle bu tarihlerde tebaası arasında büyük bir Rum topluluğu bulunan Osmanlılar hristiyanlarla bir uzlaşma zemini arıyorlardı.

Süleyman Paşa'nın Trakya'da yerleşmesi ve özellikle Türkler'in Balkanlar'a geçişini kontrol eden Kallipolis'in (Gelibolu) düşmesi üzerine (755/1354) İstanbul'da saray mensupları ve aydınlar Kantakuzenos'un güttüğü politikanın iflâs ettiğini

görüyordu. Artan zıtlık karşısında Kantakuzenos tahtı bırakmaya razı oldu (Aralık 1354). Ayrılırken verdiği nutkunda neden Türkler'le işbirliği yapmak zorunda kaldığını açıklamaya çalışarak şöyle söylemiştir (Kantakuzenos, III, 292): "Barbarlarla (Türkler'le) aramızdaki farkı bilmezlikten gelemeyiz. Biz askerî tercübe bakımından onlardan üstün değiliz. Onlar silâhları, sayıları ve savaş atılganlığı bakımından bizi geçtiler. Onlar orduda parasız gönüllü hizmet ederler. Asya ve Avrupa'da bizden aldıkları geniş topraklara sahip oldukları gibi kalan topraklarımızı da ele geçirmek için bütün gayretlerini harcayacaklardır. Fetihlerinde şimdiye kadar kolayca elde ettikleri başarı onlara bu umudu vermektedir. Bu sebeple onlarla barışı korumayı tavsiye ederim. İleride hazine toplamayı ordu ve donanma yaparak karşı saldırıya geçmek gerek. Unutmayınız ki yalnız Orhan'a karşı değil Asya'daki bütün Türkler'e karşı savaşma zorunlu olacaktır. Onların dininde ölüm (şehâdet) âhirette sonsuz mutluluktur." Bu söylevde tecrübeli devlet adamı realist biçimde gerçekleri belirtmekteydi. Fakat gençler, onun damadı Orhan'la ittifakı yüzünden Türkler'i korur biçimde konuştuğuna inanıyorlardı. Onlar Trakya'da savaş konusunda ayak dirediler. Gerçekte Kantakuzenos manastıra çekildikten sonra Trakya'da Kantakuzenos'un oğlu Mattheos'a Türkler destek oldu. Yalnızca Anadolu beyliklerinden para istemeyen, sırf ganimet akınına gelmiş 5000 Türk askeri bulunmaktaydı. Mattheos onları ganimet almaları için Bulgaristan üzerine sevketti. Pheria'ya (Karaferiye) çekildiği zaman da onları Sırlar üzerine gönderdi. Yağmadan dönüştü Türkler bir Sırp saldırısından korkup paniğe kapıldılar. Mattheos'un karşıtı V. Ioannes Palaiologos, Türkler'e karşı Sırlar'a ittifak önerdi.

Kantakuzenos sahneden çekildikten sonra V. Ioannes Palaiologos tarafından Trakya'da Türkler'e karşı savaş başlatıldı. İstanbul'da papa-Latin partisi işleri tamamıyla ele aldı. Katolik olan V. Ioannes Palaiologos, Türkler'e karşı papaya mektup yazarak halkını Katolikliğe sokmak için bir plan sundu (15 Aralık 1355). Haçlı yardımı olarak derhal on beş gemiye 500 şövalye ve 1000 yaya askeri istiyordu. Papa, İmparator Ioannes'in mektubunu aldıktan sonra Haçlı seferini gerçekleştirmek için Venedik, Kıbrıs kralı, Rodos şövalyeleriyle temasa geçti, Bizans'a yardım etmelerini istedi. Ioannes'e güvence verdi ve Boğaz savaşı (Şubat 1352) sırasında Orhan ile it-

Orhan
Gazi
tuğralı
mülkname
(TSM, E.
nr. 10789)

tifak etmiş olan Cenevizliler'i ileride Haçlı ittifakına sokmak amacıyla bir mektup gönderip taahhütlerinin hükümsüz olduğunu bildirdi (6 Ağustos 1355). Boğaz kıyısına İstanbul karşısına gelen Osmanlılar şimdi Trakya'da İstanbul doğrultusunda ilerlemekteydiler. Ortodoks inançlarına sıkı sıkıya bağlı sıradan Rum halkı Katolikliğe kesinlikle karşı idi; bu gerçek Osmanlı yayılışında önemli bir faktör olacaktır. Osmanlı idarecileri, bey ve ulemâ fikhın gayri müslimlere tanıdığı zimmet hukukunu (istimâlet politikası) izliyor, öte yandan itaat eden Rum halkı Osmanlı egemenliğini kabul etmeyi tek kurtuluş çaresi olarak görüyordu. İslâmlaşmalar İstanbul patriğini telâşa düşürmekteydi. Patrik, İznik Hristiyanlarına mektuplar göndererek ihtidâların önüne geçmeye çalışıyordu (Vryonis, *The Decline*, s. 341-343).

758'de (1357) Orhan, küçük oğlu Halil'in (o zaman on bir yaşında) İzmit körfezinde "korsanlar" tarafından tutsak edilip Eski Foça'ya götürüldüğünü öğrendi. Aslında Eski Foça'da Bizans Valisi Leo Kalothetos, Bizans sarayının yakından tanıdığı biriydi (Lemerle, s. 71-75). 1329'da III. Andronikos, Cenevizliler'i Sakız'dan çıkardığı zaman onu Sakız'a vali yapmıştı. Olayların gelişi, Halil'in tutsaklığının aslında Bizans sarayının Orhan'ı barışa zorlamak için bir tertibi olduğunu gösterir. İhtiyar ve hasta Sultan Orhan, Theodora'dan olan çok sevdiği oğlu Halil'in kurtarılması için imparatora başvurdu. Bizans diplomasisi durumdan fazlasıyla yararlandı ve Orhan'a bir antlaşma imzalattı. Buna göre Orhan, Trakya'da Bizans topraklarına karşı her türlü saldırıyı durduracak, oğlunu kurtarmak için Foça'ya gönderilecek gemilerin bütün masraflarını üzerine alacak, imparatorun o zamana kadarki borçlarını silecekti. Orhan, aynı zamanda Trakya'da Kantakuzenos'un oğlu Mattheos'a yardımdan vazgeçmeyi ve İmparator İoannes'i desteklemeyi vaad ediyordu. Bizans tarihçisi Gregoras'ın ifadesine göre Orhan'ın imparatorla yaptığı barış antlaşması Süleyman'ın ölümünden sonradır. Bu antlaşma ile Osmanlılar, Rumeli'de Osmanlı topraklarını genişletmek için şimdiye kadar Kantakuzenos ailesiyle yaptıkları iş birliği politikasından vazgeçiyor, önemli bir bekleme ve gerileme dönemine girmiş görünüyordu. Gerçekten 760'ta (1359) Halil kurtarıncaya kadar Rumeli'de Osmanlılar'ın yayılma faaliyetleri durdu. V. İoannes, bir taraftan Orhan'la antlaşma düzenlerken öbür yandan papanın Rumeli'ye acele bir Haçlı kuvveti göndermesine umut bağlı-

yordu. Bizans, Haçlı yardımıyla denizden Boğazlar'ı kesmek, Rumeli'deki Türkler'i yok etmek stratejisini izlemekteydi. Osmanlılar için cidden kritik bir durum ortaya çıkmıştı.

Zorunluluk altında yapılan bu antlaşma Rumeli yakasında bir avuç Osmanlı'yı umutsuz bir durum içine atmak demekti. Kendi başına bırakılan Mattheos Kantakuzenos da bu sırada Sırplar tarafından esir alınarak imparatora teslim edildi (1358). Böylece İstanbul, Trakya'da durumu kendi lehine çevirmiş bulunuyordu. Orhan'la yapılan antlaşmada imparatorun eski borçlarından söz edilmektedir. Gerçekten 1333'te İzmit'i rahat bırakma karşılığında imparator yıllık bir haraç ödemeyi kabul etmişti. Bizans'ın tekrar bir Osmanlı haraçgüzârı durumuna düşmesi 1371'de Meriç savaşıyla gerçekleşecektir. Gaziler yeni durum karşısında ümitsizlik içindeydiler (*Anonim Tevârih-i Âli Osman*, s. 20-21). Karesili gaziler, Rumeli'ni boşaltmaya kesinlikle karşı olmalıdır. Çimbi ve Gelibolu fethinden sonra Karesi'den halk Rumeli'ye geçip yerleşmeye, köyler kurmaya başlamıştı. Orhan bu tarihte yeni bir felâketle sarsıldı. Süleyman bir kazada yahut bir suikast sonucu hayatını kaybetti (758/1357). Süleyman, rivayete göre Rumeli'nin terkedilmesi gibi bir ihtimalin önüne geçmek için ölüm döşeginde cesedinin Bolayır'da gömülmesini ve yerinin belli edilmemesini vasiyet etmişti. Onun ölümü üzerine Orhan yerine ikinci oğlu Şehzade Murad'ı tercübeli kumandanı lalası Şâhin'le beraber Gelibolu'ya gönderdi. Halil kurtarıncaya kadar (1359) Murad hareketsiz bekledi.

Halil'in kurtarılması için Bizans imparatoru 759 (1358) baharında üç kadirga-sıyla Foça üzerine hareket etti. Orhan'ın dostu Saruhan Beyi İlyas da aynı zamanda karadan yürüdü ve şehri kuşattı; fakat bir sonuç alamadılar. İmparator Orhan'a danışmadan İstanbul'a döndü. Eski Foça'nın hâkimi Kalothetos, Halil için büyük bir meblağ koparmaya çalışıyordu. Orhan anlaşmayı bozacağını söyleyip tehdit etti. İmparator hemen Orhan ile buluşma isteğinde bulundu. Prikonisos Limanı'nda Orhan'ı ziyaretle yatıştırdı ve aynı yıl içinde tekrar Foça'ya gitti, ancak bu sefer de sonuç vermedi. 760 (1359) baharında Üsküdar'a gelen Orhan ile Arkla'ya (Kızkulesi) gelen imparator arasında elçiler aracılığıyla görüşme başladı. Bizans, Orhan'ın güç durumundan sonuna kadar yararlanmak istiyordu. Orhan'a yeni şartlar kabul ettirildi. Orhan fidiye olarak 30.000

Venedik altını ödedi ve Halil kurtarıldı. İstanbul'a getirilip orada İoannes'in küçük kızı İren ile nişanlandı ve imparator tarafından İzmit'e getirildi. İmparator, Halil'in Orhan'dan sonra tahta geçmesi vaadini de aldı. Bizans böylece Halil'in şahsında Osmanlılar'la bir barış ve denge dönemi açmayı arzuluyordu. Gregoras'a göre Orhan bu düzenlemeyi kabul etti. Türk-Moğol geleneğini izleyen Osmanlılar'da hükümdarlık için bir veraset, veliahtlık kanunu yoktu, Halil'in veliahtlığı unutuldu. Rumeli'deki Şehzade Murad bu politikaya karşı idi ve Karesili gazi beyler ve lalasıyla birlikte gazâ ve yayılma politikasında kararlı idi; Trakya'da Bizans'a karşı savaş ve başarı kendisine taht yolunu açacaktı.

V. İoannes Palaiologos'un Türkler'e karşı Papa V. Innocent'e bir Haçlı seferi için başvurusu 1355 tarihindedir. Haçlı hazırlıkları için Papa Pierre Thomas'ı İstanbul'a gönderdi (ikameti: Mayıs sonu-Kasım 1357). İoannes, Haçlı yardımıyla Türkler'i Trakya'dan tamamıyla çıkarmayı umuyordu. Papaya gönderdiği mektupta (21 Temmuz 1357) imparator Türkler'e karşı başarılarından söz etmekteydi. Thomas, 1359 sonbaharında papanın Doğu'da apostalık Lega'sı gibi büyük bir unvanla İstanbul'a geldiği zaman imparatoru Trakya'da Türklerle savaş halinde buldu. Venedik'in sağladığı gemilerde Rodos, Venedik, Ceneviz ve İngiliz askerleri Türkler'e karşı Haçlı ordusunu oluşturmaktaydı. Sonradan aziz mertebesi verilen Thomas'ın biyografisini yazan Philippe de Mezières'e göre Bizans askerinin katıldığı bu Haçlı ordusu Türkler'in Avrupa'ya geçiş iskelesi olan Lapseki'ye çıkarma yaptı; kasaba yakıldı. Bunlar gemilerine dönerken pusudaki Türkler'in saldırısına uğradılar, karmaşa içinde kaçarken çoğu kılıçtan geçirildi. Thomas hayatını güçlükle kurtarabildi. Bu olay Osmanlı kaynaklarında kaydedilmiştir (*a.g.e.*, s. 20-21).

Bu hadisenin ardından Trakya'da Osmanlılar'ın en önemli hamlesi olan Edirne'nin fethi gerçekleşti. Literatürde Edirne fethi için 1363, 1364, 1369, 1371 gibi tarihler verilir. Ancak Edirne 762'de (1361) Şehzade Murad ve lalası Şâhin tarafından ele geçirilmiştir. Araştırmacıları yanıltan nokta Murad'ın Edirne'yi sultan olduktan (763/1362) sonra fethettiği bilgisinden kaynaklanır. Gerçek şudur: Şehzade Murad, 1357-1362 arasındaki durgunluk döneminde Rumeli uç (uc) kumandanı olarak faaliyette bulunmuş, Edirne'yi 1361'de ele geçirmiştir. Bu sırada Anadolu'dan yeni göçlerle Rumeli'deki köprübaşı sağlam-

laştırılmış, Süleyman Paşa'nın ölümünde Trakya'da sınır batıda Keşan-İpsala arasında Yayladağı'ndan, Marmara tarafında Tekirdağı güneyinde Bakacak tepesi ve Hora'ya kadar uzanmıştı. Tekirdağı ve İpsala henüz bu sınırın ötesinde kalıyor, akınlar İpsala, Dimetoka, Vize, hatta Edirne'ye kadar yayılıyordu. Paşa livâsının, Rumeli beylerbeyliğinin çekirdeği böylece Süleyman Paşa zamanında oluşmuştur. Edirne fethinden ve Murad tahta geçtikten (1362) sonra Edirne'de yerleşen Lala Şâhin, paşa unvanıyla ilk Rumeli beylerbeyi olacaktır.

Edirne fethiyle sonuçlanan olaylara gelince, 1359'da Halil kurtarılır kurtarılmaz Şehzade Murad ve Lala Şâhin kumandasında Osmanlılar'ın Trakya'da sistemli fethih harekâtı başlamıştır. Osmanlı kaynakları, Murad'ın Rumeli'de büyük fütuhata giriştiği tarihi doğru olarak 761 (23 Kasım 1359'da başlar) şeklinde verir (Âşıkpaşazâde, s. 126; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 21). Fakat bu kaynaklar genelde Murad'ın aynı yıl içinde tahta çıkmış olduğu hatasını yapar. Grek ve İtalyan kaynakları harekâtın 1359'da başladığını teyit eder (Gregoras, tür.yer.; Villani, tür.yer.). Villani 1359'da akıncıların İstanbul surları önünde görüldüğüne işaret eder. Osmanlı kaynakları 1359'da başlayan büyük taarruzu belirtir ve Murad'ın İstanbul yolu üzerinde ilkin Çorluhisarı'nı aldığını kaydeder. Murad ve Lala Şâhin, Çorlu'yu aldıktan sonra arkarlarından emin olabilmek için İstanbul-Edirne yolu üzerindeki hisarlara yöneldiler. Asıl amaç ise Edirne idi (Âşıkpaşazâde, s. 126-128). Bu Trakya harekâtından Batı kaynakları da söz eder.

Murad 1359-1360 taarruzunda doğru Edirne üzerine yürümeyip önce İstanbul-Edirne yolu üzerindeki Çorlu, Misini, Burgos (Lüle-Burgaz) kalelerini aldı. Edirne'yi güneyden Meriç vadisi üzerinden koruyan kaleler, başlıca Dimetoka (Didymoteichon) uç beyleri tarafından baskı altında tutulmaktaydı. Hacı İlbey, Meriç kenarında fethettiği "Burgos"ta (Oruç b. Âdil, s. 20, 93) yerleşmiş, Dimetoka'yı sıkıştırmaktaydı. Nihayet bu kalenin tekfurunu pusuya düşürüp esir aldı ve kaleyi teslim etmeleri üzerine kendisini serbest bıraktı. Yine bu tarafta Meriç vadisinde Gazi Evrenos, Keşan hisarını almış, oradan İpsala'yı zorlamaktaydı (Âşıkpaşazâde, s. 126-127). 1361'de harekâtın ikinci ve son safhasında Murad uç beylerini orduya çağırdı. Edirne'ye 55 km. kadar uzaklıkta Babeski'de karargâhını kurdu, oradan Lala Şâhin'i Edirne üzerine gönderdi. Edir-

ne'de toplanmış olan Bizans kuvvetleri Osmanlılar'ı püskürtmek için kaleden çıkarak Sazlıdere'de (bugün askerî müdafaa hattı) savaşı verdiler, fakat yenilerek Edirne Kalesi'ne çekildiler. Sazlıdere zaferinden sonra Murad, Edirne'ye karşı son taarruz harekâtına girişmek üzere bütün kuvvetleriyle şehre yürüdü. Edirne'nin bir kuşatma savaşı yapılmasına hacet kalmadan teslim alındığı rivayeti gerçeğe uygundur. Sazlıdere yenilgisinin ardından Edirne halkı için Murad'ın ordusuna karşı başarı ümidi azaldı. Halk antlaşma ile teslim razı idi. Osmanlılar bu durumlarda ahidnâme ile can ve mal güvenliği, din serbestliği garantisi verirdi. Tekfur kaçtı, halk direniş göstermedi. Bizans'ın İstanbul ve Selânik'ten sonra en önemli şehri, Trakya'nın merkezi Edirne teslim oldu (İnalçık, *Edirne*, s. 137-159). Edirne'nin fethinden az sonra yaşlı oldukça ilerlemiş olan Orhan Cemâziyelevvel 763'te (Mart 1362) Bursa'da vebadan öldü (Schreiner, II, 290). Daha 755'te (1354) karaciğerinden rahatsız olduğu ve kendisine Taronites adlı bir Rum hekimin baktığı belirtilmektedir. Türbesi Bursa'da babası Osman Gazi'nin yanındadır. Orhan Bey vefat ettiğinde Süleyman Paşa, Sultan, Murad, İbrâhim, Halil ve Kasım adlı altı oğlundan Murad, İbrâhim ve Halil hayattaydı. Orhan Gazi, Şehâdet Camii duvarına sonradan konan 738 (1337) tarihli mescid kitâbesinde "el-emîr'ül-kebîr'lî-muazzam el-mücâhid sultân'ül-guzât ... şücâü'd-dünyâ ve'd-dîn ... bahâdır-ı zamân Orhan b. Osman" şeklinde anılmıştır. "Sultân'ül-a'zam" unvanını İlhanlı Ebû Said Bahadır'ın ölümünden (1335) önce hiçbir Türkmen beyi almaya cesaret edememişti. "Gazi, mücahid" unvanlarının bir gerçeği ifade etmediği, gazânın bu bey ve sultanlar için gerçek bir önem taşımadığı iddiaları (Lowry, s. 39) doğru değildir. Gazâ özellikle Batı Anadolu beyliklerinde temel devlet ideolojisi idi.

Orhan Bey'in Bursa'nın fethi üzerine 727 (1327) tarihinde İlhanlı sikkeleri tipinde gümüş sikke bastırıldığı bilinmektedir (Uzunçarşılı, *TTK Belleten*, IX [1945], s. 207-211). Ona ait beş tip sikke tesbit edilmiştir (Zhuikov, tür.yer.). Orhan döneminde bir vezir idaresinde bürokrasinin oluştuğu iddiaları da açıklama ister. Osman ve Orhan zamanında verilmiş vakıflar, 723 (1323) tarihli Asporça Hatun vakfiyesi ve 724 (1324) tarihli Mekece vakfiyesi bürokratik uygulamaların Orhan'ın babası zamanında başladığını kanıtlar. Hüseyin Hüsameddin'e göre ilk vezir, Asporça Hatun vakfiyesinde adı geçen ulemâdan Kemâleddin oğlu

Sultan Orhan'ın türbesi içindeki sandukası

Alâeddin Paşa'dır (bu Orhan'ın kardeşi Alâeddin değildir). 749'a (1348) doğru Ahmed b. Mahmûd, 749'da (1348) Hacı Paşa, daha sonra Sinâneddin Yûsuf Paşa vezir olarak zikredilir. Orhan'ın yedinci veziri Sinâneddin el-Fakih adında ulemâdan bir fıkıh âlimidir. Osmanlı Devleti'ni "çoban" Türkmen beylerinin kuramayacağını iddia eden Batılı tarihçiler (son defa Lowry) yanlışlığı içindedir. Edebâlî'den beri beyliğin idaresini çoğu fakih, ulemâdan kişiler kurmuş ve yürütmüştür. Bu âlim vezirler İslâm hukukunu ve kurumlarını iyi bilen yetenekli kişilerdi. Alâeddin, Sinâneddin ve Çandarlı (Çendereli) Kara Halil bu ulemâ-bürokratların önde gelenleridir. Orhan'ın önce İznik, ardından Bursa kadısı yaptığı Çandarlı Kara Halil, I. Murad döneminde vezirlik ve kumandanlık görevlerinde bulunmuştur. Orhan dönemine ait birçok vakfiye ve mülknâme, iyice gelişmiş bir bürokrasinin eseridir. Orhan, kadı yetiştirmek üzere İznik'te mutasavvıf Dâvûd-i Kayserî idaresinde ilk medreseyi kurmuştu (731/1331).

Orhan Gazi devrinde askerî teşkilâtın yeni bir düzenlenmesinin yapılmış olduğu açıktır. Beyliklerde, Türkmenler arasında gazâ akınlarına katılan yayalar okçulukta üstün beceri kazanmış özel bir savaşçı grubu oluşturur, bunlar sıradan halktan kızıl bürk ile ayırt edilirdi. *Düstûrnâme*'de Umur Gazi'nin deniz seferlerine iştirak eden savaşçıların kızıl bürk giymiş Türkmen askeri olduğu belirtilmiştir. Bunlar atlı ve yaya olabilirdi. Sefer ilânı üzerine beyin bayrağı altında toplanırlardı. Buna "ilden yaya çıkarma" denirdi. Orhan Gazi, Vezir Alâeddin Paşa'nın sözüyle beyin maiyetinde sürekli hizmet gören hassa yaya askerini teşkil etti (Alâeddin'in vezirliği 1333'ten önce). Rivayete göre padişaha özgü bir hassa maiyet askeri teşkili Orhan'ın bir padişah düzeyinde hükümdar-

liğa erişmesi üzerine gerekli görülmüştü. Kızıl börklü Türkmenler'den farklı bu hasa askerine özel bir başlık, "ak börk" giydirildi (ak rengi Türkler'de soyluluk işaretidir). Seferlere çok asker gerektiğinden ilden çıkarılan askere de ak börk giydirildi. Bu gibi yenilikler daima İslâm hukuku bilgisine sahip ulemânın onayıyla uygulamaya konmaktaydı.

Timar sistemine gelince müslüman Türkler'de timar kelimesi "bakım" anlamında kullanılırdı. Grekçe'de "pronoia" aynı mânadadır ve eyaletlerde toprak tasarrufuna dayanan belli bir atlı asker teşkilâtına ad olmuştur. Speros Vryonis, timar ve pronoia kelimelerinin aynı anlama geldiğinden hareketle iki sistem arasındaki benzerliği "göze batar" bulmakta, timarın Bizans menşei faraziyesini incelemek gerektiğini söylemekte, fakat aynı zamanda Selçuk iktâ sisteminden gelişmiş olabileceği noktasına da işaret etmektedir. *Tevârih-i Âl-i Osmân*'da Osman Gazi zamanından başlayarak Osmanlı beylerinin askere timar verdiği belirtilir. Osman'ın belli başlı kumandanlara timar verdiği kaydedilmiştir, bu arada Turgut Alp'e verilen İnegöl bölgesi Turgut-ili diye adlandırılmıştır. Öyle anlaşıyor ki Âşıkpaşazâde "yurtluk" olarak verilen toprakları, kendi zamanının terimini kullanarak timar adıyla anmaktadır. Yurtluklar babadan oğula irsîdir; XV. yüzyılda Rumeli uç sancaklarında uç (uc) beyine verilen topraklar irsî yurtluklardır, babadan oğula geçer, feodal bir karakter taşır. Galiba Osman döneminin yurtluk yöntemi, Orhan-Murad dönemlerinde tipik Osmanlı timar sistemine doğru bir gelişme göstermiştir.

Osman-Orhan devrinde Orta Anadolu'dan Babaî dervişleri ve ahîlerin Osmanlı ülkesine göçlerini tahrir defteri kayıtları kanıtlamaktadır. Orhan vilâyet teftişlerinde (İbn Battûta) zâviye dervişlerini de teftiş ederdi. İnegöl bölgesini Turgut-ili adıyla tasarruf eden Turgut Alp, Babaî dervişleriyle gelen Geyikli Baba hakkında Orhan'a haber gönderir. Geyikli Baba, "Baba İlyas müridiyim ve Seyyid Ebûlvefâ tarikindenim" der (Âşıkpaşazâde, s. 122). Derviş bir kavak (veya çınar) fidesi ile Orhan'ın hisardaki sarayına geldi. Avlu kapısının iç yanına ağacı dikti. Orhan dervişe Uludağ eteğinde bugün Babasultan denilen yeri bağışladı. Sonraları Orhan onun mezarı üzerine kubbeli bir türbe, yanına zâviye ve cuma mescidi yaptırdı. Göç eden Babaîler, Göynük'te iki mahalle (XVI. yüzyılda altmış üç hâne) kurdu. Osman ve

Orhan'ın danışmanı fıkıh âlimi Edebâli bir Babaî-Vefâî halifesi olarak Osmanlı ucuna gelip yerleşmişti. 1260-1330 döneminde Moğol baskısı sonucu uzak Osmanlı ucuna önemli bir ahî ve Babaî göç hareketinden söz edilebilir. Osman ve Orhan devirlerinde birçok ahî ve dervişin zâviye vakıfları almış olması bir tesadüf değildir. Geyikli Baba köyü (Babasultan) için vakıf kaydı, "Karye-i Babaîler ki vakıftır, Orhan Bey'den Baba'ya" şeklindedir. Günümüzde Babasultan'da Haziran ayında 20-30.000 kişinin toplandığı anma töreni yapılır. Rumeli'de de Babaîler'e ait mahalleler tesbit edilmektedir. Pâyitaht Yenîşehir'de şehrin hâkim tepesinde Orhan'ın Postinpûş Baba için yaptırdığı türbeyi I. Murad görkemli bir ziyaretgâh haline getirmiştir.

Orhan Bey zamanında Trakya'da İslâmlaşma hareketinin başladığı dikkati çeker. Osmanlı tarihçisi Rûhî, Süleyman Paşa'nın altı yıl süren gazâ harekâtı sırasında Trakya'da bazı günler kâfirlerden bin kişinin imana geldiği şeklindeki rivayeti kaydeder. 1354'te Orhan'ın kişiliği ve Rum tebaası hakkında Selânik Başpiskoposu Gregor Palamas'ın gözlemleri önemlidir. Bizans'ta bir dinî hareketin (palamizm) önderi olan Palamas, Bozcaada'dan (Tenedos) İstanbul'a gelirken Gelibolu önünde yanındaki keşişlerle birlikte esir edilip Orhan Bey'in huzuruna götürülür. Palamas, Selânikliler'e mektubunda o zaman Osmanlılar'ın ilerlemesi karşısında Rumlar arasında baş gösteren ruhsal çöküşü ve karamsarlığı yansıtır. Bursa'da hristiyan Rumlar da gelip kendisiyle görüşmüşlerdi. Rum rahipleri oradan yaylaya götürüldü. "Büyük emîr" Orhan yazı geçirmek için serin bir yaylaya çıkmıştı. Palamas Şehzade İsmâil ile buluştu. Yemekte meraklı şehzade piskoposla din üzerinde tartışmaya girdi. İsâ'nın çarmıha getirilmesi, haça tapınma, Meryem'in bâkireliği, müslümanların kabul etmedikleri türlü sorular ortaya atıldı. İsmâil her ne kadar hristiyanların en amansız düşmanlarından biri idiyse de düşmanca bir tutuma girmedir. Daha sonra Palamas, Orhan'ın huzuruna götürüldü. Emîr karaciğerinden hasta olduğundan yanında Taronites adlı bir Rum tabip vardı, o tercümanlık yaptı. Emîr, Taronites'e bu kişinin kim olduğunu sordu ve onun çok önemli bir din adamı olduğunu öğrendi; o zaman kendi ulemâsıyla dinî konuda bir toplantı düzenlenmesini emretti. Osmanlı ulemâsı birkaç "arhont" (bey) ve Palapanis (Balaban) denilen biriyile hazır oldu. Tartışma Palapanis

başkanlığında başladı. Toplantıda hazır bulunan Taronites konuşulanları özetledi. İlk başpiskopos hristiyan dininin esaslarını anlattı. Ulemâ, "İsâ bir insan olarak doğduysa ona nasıl Allah diyebilirsiniz?" diye sordu; Meryem'in bâkireliği üzerinde duruldu. Tartışma kızışınca Balaban görüşmeye son verdi. Bu olay, o dönem Osmanlı idarecilerinin Rum halk ile uzlaşma politikasına ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir. Gregor Palamas bir dinî hareketin önderiydi. Palamizm gerçek bir ruhanî yaşam yoluyla insanın ilâhî nura, Tanrı'nın gerçek müşahedesine varacağı görüşünü savunuyordu. O dönemde Orhan'ın etrafındaki alperenler, abdalân ve İznik Medresesi, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd mistisizmini benimsemişti. Bizans'ta 1351 dinî konsil palamizmi onaylamıştı. Palamas, Bizans'ta Latinler'e, Batı Katoliklik taraftarı aydınlar karşısı yazılarıyla mücadele etti ve kilisenin Ortodoks görüşünü hararetle savundu. Onun bu tutumu kendisini Osmanlılar'a yakınlıştırmıştı.

Orhan Bey döneminden kalma vakıf ve temlik kayıtları Osmanlı aile fertleri ve idareci zümre ile dinî zümre mensupları hakkında bilgi verir. Orhan Bey'in 724 Rebûlevvel ortalarında (Mart 1324) Şerefeddin Mukbil'e verdiği berat son derece önemlidir. Belge, Orhan'ın Mekece'de kurduğu hankahın mütevelliliğine âzat edilmiş kullarından hadım Şerefeddin Mukbil'i tayin ettiğine dairdir. Orhan'ın kurduğu birçok zâviyenin beratlarında görüldüğü üzere Mukbil mütevellilik hizmeti karşılığında hâslatın onda birini alacaktı; tevliyet hizmetlerini görürken üçüncü şahısların karışmamaları veya sultanların kendisini tevliyetten azletmelerini önlemek üzere berat kendi eline verilmiştir. Vakfiye şartlarını ve hizmetlerini Mukbil yerine getirecektir. Hankahın vakfiyesi bugüne ulaşmıştır (vakıf defterlerinde özeti vardır). Mukbil vakfiyede belirtilen hankah gelirlerini toplayacak, dervişlere, güçsüzlere, yurdundan ayrılmışlara ve fakirlere sarfedecektir. Beratta "Hudâvendigâr" unvanı ilk defa Orhan için bu belgede kullanılmıştır. Orhan'ın altı oğlundan dördünün adları Süleyman, Murad, Halil ve İbrâhim bu belgede yer alır. Süleyman Paşa'nın kızı Sultan Hatun, Kastamonu Beyi II. Süleyman'ın eşi oldu. Süleyman Paşa'nın üç oğlu İshak, Melik Nâsir ve İsmâil *Düstûrnâme*'de (s. 83) zikredilmiş, İsmâil "akıncı serveri" diye anılmıştır.

Orhan'ın "zaîm" (komutan) Ferzende'ye 749 Rebîülâhîr sonları (Temmuz 1348) tarihli temliknâmesi akrabası ve belli başlı idareciler üzerinde bilgi sağlamaktadır. Belgede ilkin Orhan'ın, Ferzende tarafından armağan verilen oğulları Süleyman Paşa, Murad Bey, Halil Bey, İbrâhim Bey sırayla sayılır; Vezir Hacı Paşa'ya at ile vezirlik kırmızı kemha bağışlanmıştır. Şahitler sırasıyla başta Sinâneddin Fakih, Hacı Paşa, Timur Boğa, Yûsuf, Nusret Bey, Bahadır ve Taştımur Ağa'dır (Taştımur Ağa şüphesiz Aykut Alp oğlu Emîr Ali oğlu ünlü Kara Timurtaş'tır). Kendisine Pambucak deresi temlik edilen Ferzende önemli bir kumandan olmalıdır. Bu temlikin 1337'de İzmit fethinden sonra yapılmış olması dikkat çekicidir.

*Hüdâvendigâr Livâsı Tahrîr Defter-i*nde Süleyman Paşa evkaf ve temlikleri onun vali olarak bulunduğu bölgeleri (Taraklı Yenicesi, Geyve, Akyazı, Akhisar, Göynük, Kite, Biga, Ezinepazarı, Lapseki, İzmit, Yakalâbâd, Bolayır, Seydikavağı, Malkara, İzmitud [İzmit] kazaları) göstermektedir. Orhan'ın oğlu Süleyman için yaptığı vakıfları içeren vakfiyede Süleyman "sey-yidü'l-guzât ve'l-mücâhidîn... Süleyman b. Orhan" diye anılır. Vakıflar Süleyman'ın ruhu ve Bolayır'da mezarı yanında inşa edilen zâviye için tahsis edilmiştir. Vakfiye yetmiş kadar Türk köyünü içerir, az sayıda Rum köyü dikkati çeker. Vakfiye Türkler'in Rumeli'ye göçebe olarak değil köy kurmak üzere gittiklerini kanıtlar. Köy kuranlar arasında göçebe olmaları muhtemelen sayılanlar azınlıktır. Anadolu'dan gelen bazı grupların menşei köy adlarından öğrenilebilir: Saruhanlılar, Kastamonulular, Tatarlar. Malkara civarında köy kuranlar arasında Babaîler ve Ahî Evran Mezarlığı, Karaahî köyü sayılabilir. Vakfiye, Süleyman Paşa'nın ölüm tarihinde Osmanlı yayılış bölgelerini de tesbit etmeye yarar: Bolayır, Evreşe, Seyyidkavağı, Migalkara (Malkara) bu bölgenin sınırları içindedir.

Ayrıca Gelibolu tahrir defterleri ilk yerleşmeler hakkında ayrıntılı bilgi sağlar. Süleyman Paşa yayabaşlarından Karı-Yaya'nın adı geçer. Gelibolu bölgesinde Eksamil ve Çimbi'ye ait kayıtlar dikkati çeker. Çimbi, Şehirköy'e tâbi bir köy olup beş hâne müslûman, doksan dokuz hristiyan; Klamic (nüfusu hep hristiyan), Eksamil Evreşe'ye tâbi, hristiyanlar çoğunluktadır. Malkara köylerinden Hırala'da hristiyan "kadîmî kullar" ve "ortakçılar" (on dokuz nefer), aynı köyde yirmi dört müslûman hânesi, otuz dört hristiyan kayıtlıdır. Defterde Ece Ha-

lil ve Orhan devrine ait vakıf kayıtlarına rastlanır. Kozludere'de "kadîmde kâfiri kovan" Hacı Hızır'ın vakfı ilginçtir.

Orhan Gazi'nin 1329 Pelekanon savaşından sonra Gebze'yi Kocaeli'nin merkez şehri haline getirdiği burada bir külliye kurmasından anlaşılmaktadır. Cami ve hamamı günümüze ulaşmıştır. Orhan Dânişmendîni, Kartal köyü, Hatunsuyu köylerini Gebze Camii'ne vakıf yapmış; Gedikli, Dereköy, Dânişmentli, Çepni köylerini imaretine tahsis etmiştir. Sofya Millî Kütüphanesi'nde Orhan vakıfları defteri (OAK, nr. 27/34) Bursa Hisar Medresesi, Bursa imaret ve medresesi için vakıflarını içerir (Bursa Kızık köyleri bu evkaf arasındadır). Orhan Bey'in Bursa imaretine vakıfları dükkân ve mukâataalar dahil yılda 166.305 akçe gelir sağlıyordu. Orhan'ın diğer vakıfları İzmit'te camisine, Mekece'de imaretine, Soloz köyünde Ahî Zâviyesi ve Camii'ne aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı tarihinin ilk dönemi üzerinde bütün *Tevârih-i Âli Osman*'in ana kaynağı olan ve Yahşi Fakih tarafından yazıldığı bilinen tarih kayıptır. Bu eserdeki Osman ve Orhan dönemlerine ait rivayetler Orhan'ın imanı ve Yahşi Fakih'in babası olan İshak Fakih'ten, yani Orhan ile çağdaş bir rivâiden gelmektedir. Bu rivayetlerin doğru bilgileri içerdiğini yer adlarının kontrolü ve toponomik-topografik araştırmalar ortaya koymuştur. Ahmedî'nin gazavât tarzındaki manzum tarihi, Âşıkpaşazâde, Neşri, Rûhî, anonimler ve Oruç esas itibarıyla Yahşi Fakih metnine dayanmakta ve hepsi, Yahşi Fakih'i ihtisar eden Âşıkpaşazâde'den veya onun günümüze kadar gelmemiş nüshalarından aktarılmış görünmektedir. *Düstûrnâme*'de verilen tarihi doğru ayrıntılar Yahşi Fakih'in ihtisarında hayli atlamalar yapıldığını gösterir. Âşıkpaşazâde'nin önemli atlamalarından bazıları Osman'ın Koyunhisarı (Bapheus) savaşı, İzmit ablukası ve Orhan'ın Pelekanon savaşıyla alakalıdır. Buna karşılık Haçlılar'ın Lapseki çıkarması ve Koyunhisarı savaşı anonim *Tevârih-i Âli Osman*'da mevcuttur. İdris-i Bitlisi, İbn Kemal gibi sonraki klasik derlemelerde bu kayıtlar dikkate alınmıştır. Manzum *Tevârih-i Âli Osman*'lardan Kemal (*Selâtin-nâme*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001, s. 48-62) ve Hadîdî (haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 58-81) Âşıkpaşazâde-Neşri metnini izler. Hoca Sâdeddin'in *Tâcü't-tevârih*'i, esas itibarıyla İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Bihişt*'inin Türkçe inşa diliyle bir özetinden ibarettir. Sâdeddin'in İtalyanca'ya Bratutti çevirisini kullanan Batılı tarihçiler (J. W. Zinkeisen, N. Jorga) İdris ile ona kaynak olan Âşıkpaşazâde'yi, Neşri'yi ve anonimleri kullanmazlar. Bazıları Levuncavius çevirilerinden yararlanır. Zinkeisen ve Jorga ilk döneme ait kıssalarda ağır yanlışlara düştüklerinden ihtiyatla kullanılmalıdır. Osmanlı tarihinin Türkçe kaynakları konusunda yapılacak ilk iş Âşıkpaşazâde, Neşri ve anonimlerden faydalanarak mümkün olduğunca Yahşi Fakih'in aslını ortaya çıkarmaktır. Bugün için öncelikle bu kaynakların metin tenkid metoduyla doğru tesbiti gerekir (Âşıkpaşazâde'nin Giese ve Atsız tarafından yayımlanan metni

birçok yanlış içerir; Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç'ın günümüz Türkçe'siyle neşrettikleri "Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, İstanbul 2003" bilimsel amaçla kullanılamaz). Bu kaynakların metin tenkidi metoduyla asıllarını tesbit işi ilkin Alman-Avusturya filoloji mektebi (Fr. Giese, P. Witte, Fr. Taeschner) tarafından ele alınmıştır. Günümüzde bu tarihi metinleri içerdikleri destanî-folklorik malzemeye bakarak toptan masal-efsane saymak ve ilk dönem tarihinin "kara boşluk"-tan (Black Hole) ibaret olduğunu iddia etmek (C. İmber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, İstanbul 1990, birçok yanlış içerir) için kolayına gitmek. Orhan dönemi üzerinde eldeki *Tevârih-i Âli Osman*'lar çok noksan olmakla birlikte Osman ve Orhan dönemi hakkında çağdaş Bizans tarihçileri (Pachymeres, Kantakuzenos, Gregoras) ve İtalyan kronikleri (özellikle Matteo Villani), Vatikan, Venedik ve Ceneviz arşiv kayıtları boşlukları doldurmaya yardım etmektedir. Hammer, Zinkeisen ve Jorga başlıca bu kaynakları kullandıkları için önemlidir (Osmanlı kroniklerinin analizi üzerine ayrıca bk. Halil İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis – P. Holt, London 1962, s. 152-167; V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans, the Sources and Development of the Text*, London 1964).

İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), VIII. fasıl; N. Gregoras, *Rhomäische Geschichte* (trc. J. L. Diäten), Stuttgart 1973, I-IV, bk. Register: Orhan (Hyrkanos); J. Kantakuzenos, *Geschichte* (trc. G. Fatouros – T. Krischer), Stuttgart 1986, bk. Register: Orhan, Tüken; III, 292; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 430; D. Cydones, *Correspondance* (ed. R. J. Loenertz), Vatican City 1956-60, I-II, tür.yer.; Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âli Osman* (haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, s. 10-14; Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-tevârih* (trc. Nihal Atsız, a.e. içinde), s. 53-54; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler* (nşr. Osman Turan), Ankara 1984, s. 19, 53; Ducas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (trc. H. J. Magoulias), Detroit 1975, bk. İndeks: Âşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 102-128; G. Phrantzes, *The Fall of the Byzantium Empire* (trc. M. Philippides), Amherst 1980, tür.yer.; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âli Osman*, tür.yer.; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), I, 145-191; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osman*, I, 42-48, 61, 128-195; II, 1-202; J. Leunclavius, *Historiae musulmanae Turcorum*, Fracofurti 1591; *Anonim Tevârih-i Âli Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 15-21; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 25, 82-84; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 30-63; Hammer, *GOR*, s. 89-142; G. Villani, *Cronica di Giovanni Villani* (ed. F. G. Dragomanni), Floransa 1844-45, I-IV; C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, Paris 1880-90, I-IX, tür.yer.; N. Jorga, *Philippe de Mézières et la croisade au XIVe siècle*, Paris 1896; a.mlf., *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1908, I, 149-195; a.mlf., "Latins et grecs d'orient et l'établissement des turcs en Europe, 1342-1362", *BZ*, XV (1906), s. 179-222; G. Schlumberger, *Expédition des "almugavares" ou routiers catalans en orient de l'an 1302 à l'an 1311*, Paris 1902; J. Gay, *Le papa Clément VI et les affaires d'orient (1342-1352)*, Paris 1904, tür.yer.; O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Warszawa 1930; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*

Kılavuzu, İstanbul 1938, IV. 1; Fr. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.-15. Jahrhundert)*, München-Wien 1944, s. 46; G. G. Arnakis, *Oi Prōtoi Othōmanoi: The Early Osmanlıs*, Athenai 1947, İngilizce özet, s. 239-246; a.mlf., "Gregory Palamas, the XIOVES, and the Fall of Gallipoli", *Byzantion*, XXII (1952), s. 305-312; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 117-161; a.mlf., "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikânın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütâleâ", *TTK Belleten*, III/9 (1939), s. 99-106; a.mlf., "Gazi Orhan Bey Vakfıyesi, 724 Rebülevvel/1324 Mart", a.e., V/19 (1941), s. 277-288; a.mlf., "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", a.e., IX (1945), s. 207-211; a.mlf., "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettiği Vakfıyesinin Aslı", a.e., XXVII (1963), s. 437-443; E. Werner, "Johannes Kantakuzenos, Umur Pasha und Orchan", *Byzantinoslavica*, XXVI, Prague 1955, s. 255-276; P. Lemerle, *l'Emirat d'Aydın: Byzance et l'Occident*, Paris 1957, s. 63-75, 227-229; F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, Paris 1958; J. Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, Paris 1959; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1959, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", *TTK Belleten*, VII (1943), s. 219-314; a.mlf., "Abdal Musa", *TK*, XI/124 (1973), s. 6-15; *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler* (nşr. N. Atsız), İstanbul 1961, s. 25, 71, 101; Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi 1361", *Edirne: Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 137-159; a.mlf., "Ottoman Methods of Conquest", *St.I*, II (1954), s. 103-129; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi I*, s. 145-150; I. Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les actes des règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Monochii 1967, s. 106-110; a.mlf., "Seyyid Ali Sultan d'après les registres ottomans, l'installation de l'Islam hétérodoxe en thrace", *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)* (ed. E. Zachariadou), Crete 1996, s. 45-66; G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (trc. J. Hussey), Oxford 1968; a.mlf., "Byzance, état tributaire de l'empire turc", *Zbornik Radova Vizantologičeskog instituta*, V, Beograd 1958, s. 49-58; D. M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakuzenos (Cantacuzenus)*, ca. 1100-1460, Washington 1968; a.mlf., *Church and Society in the Last Centuries of Byzantium*, Cambridge 1979; a.mlf., *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)*, Cambridge 1993; a.mlf., *The Reluctant Emperor, A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk c. 1295-1389*, Cambridge 1996, tür.yer.; K. - P. Matschke,

Fortschritt und Reaction in Byzance im 14. Jahrhundert: Konstantinopel in der Bürgerkriegsperiode von 1341 bis 1354, Berlin 1971; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 453-456; Jr. S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, London 1971; a.mlf., "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", *Dumbarton Oaks Papers*, sy. 23-24, Washington 1969-79, s. 253-308; Apostolos E. Vacalopoulos, *Origins of the Greek Nation: The Byzantine Period: 1204-1461* (trc. I. Moles), New Brunswick 1973; a.mlf., "Les limites de l'empire byzantin depuis la fin du XIVe siècle jusqu'à sa chute (1953)", *BZ*, LV (1962), s. 56-65; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, Philadelphia 1976-84, I-VI; P. Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Wien 1977, II, 238-290; A. A. M. Bryer, "Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage", *The Writing of History in the Middle Ages: Essays Presented to R. W. Southern* (ed. H. C. Davis - J. M. Wallace-Hadrill), Oxford 1981, s. 471-493; P. Wittek, *La formation de l'empire ottoman* (ed. V. L. Ménage), London 1982, tür.yer.; R. P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983; E. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 7-12; a.mlf., "The Conquest of Adrianople by the Turks", *Studi Veneziani*, XII (1970), s. 211-217; G. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his Successors*, Washington 1984; L. Clucas, "The Triumph of Mysticism in Byzantium in the Fourteenth Century", *Byzantina kai Metabyzantina* (ed. S. Vryonis), Malibu 1985, s. 163-224; J. V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans*, Ann Arbor 1987; K. A. Zhukov, *Egeiskie Emiraty XIV-XV vv.*, Moskva 1988; E. de Vries-Van der Velden, *l'Elite byzantine devant l'avance turque à l'époque de la guerre civile de 1341 à 1453*, Amsterdam 1989; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990; Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley 1995; H. W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State*, Albany 2003; *La Bithynie au moyen âge* (ed. B. Geyer - J. Lefort), Paris 2003; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2005; J. Dräsecke, "Der Übergang der Osmanen nach Europa im XIV. Jahrhundert", *Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum, Geschichte und Deutsche Literatur und für Pädagogik*, Leipzig 1914, s. 489-506; Hüseyin Hüsameddin, "Asporça Hatun Namına 723/1323'de Tertip Edilen Vakfiye ve Cemâziyelâhir 761 / Nisan 1360 Tarihli Orhan Bey Vakfıyesi", *TTEM*, XVI/94 (1926),

s. 284-301; Fr. Taeschner, "Beiträge zur Geschichte der Achis in Anatolien (14.-15. Jhd) auf Grund neuer Quellen", *Islamica*, IV, Leipzig 1929, s. 1-47; a.mlf., "Beiträge zur frühosmanischen Epigraphik und Archäologie", *Isl.*, XX (1932), s. 109-186; XXII (1935), s. 69-73; İhsan Uludağ, "Osman Gaziye Dair Mühim Bir Vesika, Asporça Hatunun Vakfıyesi", *Uludağ*, sy. 26, Bursa 1940, s. 61-68; P. Charanis, "Internal Strife in Byzantium during the Fourteenth Century", *Byzantion*, XV (1940-41), s. 208-230; VI. Mirmiroğlu, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi", *TTK Belleten*, XIII/50 (1949), s. 309-320; Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumelide İlk Fethi Etilleleri Çimpe Kalesi", *TD*, II/2 (1950), s. 283-308; R. J. Loenertz, "Notes d'histoire et de chronologie byzantines", *REB*, XVII (1959), s. 158-167; E. Francés, "La féodalité byzantine et la conquête Turque", *SAO*, IV (1962), s. 69-90; K. P. Kyriass, "John Cantacuzenus and the Genoese, 1321-1348", *Miscellanea Storica Ligure*, III, Genova 1963, s. 8-48; Mustafa Akdağ, "Ankara Sultan Alâeddin Camii Kapisında Bulunan Hicri 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihi Önemi", *TV*, I/3 (18) (1961), s. 366-373; M. Balard, "A propos de la bataille du Bosphore: l'Expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople, 1351-1352", *Taravaux et Mémoires*, IV, Paris 1970, s. 431-469; A. E. Laiou, "Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: The Background to the Anti-Turkish League of 1332-1334", *Speculum* (Cambridge), XLV, 1970, s. 374-392; D. Jacoby, "Catalans, Turcs et Venitiens en Romanie (1305-1332)", *Studi Medievali*, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; A. Ducellier, "l'Islam et les musulmans vus de Byzance au XIV. siècle", *Byzantina*, sy. 12 (1983), s. 93-134; M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", *İA*, IX, 399-408.

HALİL İNALCIK

ORHAN GAZİ CAMİİ ve İMARETİ

Eski Bilecik'te
XIV. yüzyılın başında
inşa edilen yapılar.

Yeni şehrin güneydoğusunda Eski Bilecik diye anılan harabe şehirdeki bu yapılardan cami ören yerinin kuzeybatı kısmındaki tepede, imaret ise bunun karşı yamaçta bulunmaktadır. Tarihî kaynaklarda Murad Hudâvendigâr devrine ait olduğu kaydedilirse de Orhan Bey zamanında 732 (1331) yılında yapıldığı kabul edilmektedir (Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi I*, s. 30). Yapı II. Mahmud döneminde 1814'te bir onarım geçirmiş, muhtemelen 1889 yılında II. Abdülhamid zamanında çifte minare ilâve edilmiştir.

Kareye yakın dikdörtgen planı olan caminin boyutları 17,35 × 16,50 metredir. Masif duvarların üzerine kasnaklı bir kubbe ile örtülü harime sahip yapının son cemaat yeri günümüzde mevcut değildir. Planı ve dış görünüşü oldukça sade olmasına rağmen Osmanlı mimarisinin âbidevi

Orhan Gazi
Camii
ve eski minaresi